

Lik kralja Svetopeleka (Budimira) u hrvatskom predmodernom literarnom diskursu

Čanković, Tomislav

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:950627>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-25**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Lik kralja Svetopeleka (Budimira)
u hrvatskom predmodernom literarnom diskursu
Diplomski rad

Student: Tomislav Čanković
Mentor: dr. sc. Trpimir Vedriš
Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

Sažetak.....	2
1. Uvodne riječi.....	3
2. O <i>Ljetopisu popa Dukljanina</i>	5
3. O IX. glavi <i>Ljetopisa</i> i kralju Svetopeleku.....	11
4. O <i>Hrvatskoj redakciji Ljetopisa popa Dukljanina</i>	17
5. O odnosu između kralja Svetopeleka i kralja Budimira.....	24
6. O Marulićevom prijevodu <i>Hrvatske redakcije</i>	30
7. O Orbinijevom prijevodu <i>Ljetopisa popa Dukljanina</i>	34
8. Tragovima redakcija – dva primjera.....	37
9. Svetopelek i Budimir u rukama Tuberona i Andreisa.....	40
10. Tragovima pretpreporodnog ilirizma – Orbini, Rattkay, Kačić.....	44
11. Završetak puta i zaključni komentari.....	53
Bibliografija.....	57
Summary.....	62

SAŽETAK

Kako kazuju *Ljetopis popa Dukljanina* i njegova *Hrvatska redakcija*, Svetopelek, odnosno Budimir jedan je od kraljeva legendarne gotsko-slavenske dinastije te prvi vladar među Južnim Slavenima koji je prihvatio kršćanstvo. Ovaj rad prati i analizira kako se starija hrvatska historiografska produkcija odnosila prema Svetopeleku/Budimiru te kako se njime služila. Drugim riječima, analiziraju se različite tekstualne manifestacije tog tobožnjeg kralja te funkcije i vrijednosti koje je poprimio u različitim djelima hrvatskog historiografskog i literarnog diskursa, u razdoblju od XII. do XIX. stoljeća, počevši od *Ljetopisa* kao Svetopelekovog diskurzivnog začetnika i *Hrvatske redakcije* koja ga je preobrazila u Budimira, te nastavljajući na najbitnije autore koji su tog kralja uvrstili u svoje narative, *videlicet*, Ludovika Crijevića Tuberon, Mavra Orbinija, Jurja Rattkaya, Pavla Andreisa te Andriju Kačića Miošića.

Ključne riječi: Svetopelek, Budimir, *Ljetopis popa Dukljanina*, *Hrvatska redakcija Ljetopisa popa Dukljanina*, Marko Marulić, Ludovik Crijević Tuberon, Mavro Orbini, Juraj Rattkay, Pavao Andreis, Andrija Kačić Miošić

1. UVODNE RIJEČI

Posegne li tkogod za aplikacijom *Google Maps* ili kakvim sličnim suvremenim navigacijskim pomagalom kako bi otkrio bilo što nazvano prema kralju Svetopeleku, brzo će otkriti vrijednost one stare narodne – „mani se ćorava posla“. Tražilica spomenute aplikacije neće iznjedrati nijedan rezultat, što će reći da, ako joj se može vjerovati, u Republici Hrvatskoj ne postoji niti jedan trg ni ulica, pa ni najmanji park ili pak skromni šljunčani prilaz koji bi nosio ime kralja Svetopeleka. Krivnju ne treba tražiti u pravilnicima jer isti dopuštaju mogućnost da javna površina dobije ime prema nekom fiktivnom liku, premda takvo što nije preraslo u običaj, barem ne u gradu Zagrebu. S kraljem Budimirom bit će nešto više sreće jer će aplikacija istraživača odvesti u Splitsko-dalmatinsku županiju, odnosno do grada Trilja u čijem sklopu postoji naselje imena Budimir. No to je sve. Razlog oskudnim rezultatima je u tome što su danas Svetopelek i Budimir u najboljem slučaju zakopani u najdubljim i davno zaboravljenim razinama kolektivne svijesti, višestruko nadmašeni drugim svježijim ili barem realnim povijesnim ličnostima hrvatske povijesti.

U prilog rečenoga služi i nametnuta mi potreba nadopunjavanja odgovora na često mi postavljeno pitanje – „koja ti je tema diplomskog?“ – obrazloženjem tko je zapravo taj nesretni i očito zaboravljeni kralj. Nastojao bih u takvim okolnostima što bezbolnije objasniti o kome se radi, no ovdje mi nije dopušten takav luksuz, ne samo zato što je nemoguće ukratko i istovremeno kvalitetno sažeti tko je bio Svetopelek, već i stoga što bi bilo nepravedno propustiti priliku da se, kad već pod rukama imam formu ovog teksta, ispriča priča o tom kralju te o njegovoj genezi i historiografskoj, ili radije, literarnoj životnoj putanji. Naglasak je svakako na starijim djelima, kada su povijesnost i povijesna vrijednost Svetopeleka bili više na cijeni. Rečeno uključuje detekciju Svetopelekovih početaka u literarnoj produkciji, te svrhu mu i značaj koje je imao u izvorištima vlastite ličnosti. Pored toga, kako je lik Svetopeleka nadživio svoje početke, ostaje za istražiti ne samo u kojim smjerovima se spomenuti kralj razgranao, već i narav odnosa među različitim njegovim inačicama koje su se tijekom narednih stoljeća pojavile.

Odavši srž problematike ovoga rada, preostaje odustati od ekonomičnosti imanentne svakom naslovu te pojasniti njegove sastavne elemente i opravdati njihov izbor. Pojam 'lik' ima dvostruku ulogu: prije svega, upućuje na već natuknutu fiktivnost kralja Svetopeleka, te mu paralelno oduzima naslov povijesne ličnosti, prema uvjerenjima suvremene historiografije, iako nije nedostajalo napora da se dokaže suprotno ili da se barem zaobiđe takav sud vezivanjem Svetopeleka uz osobu jačeg povijesnog kredibiliteta; drugo, kako iz

Svetopelekove fiktivnosti proizlazi da taj nije drugo već diskurzivna tvorevina različitih književno-povijesnih djela, pojam 'lik' nameće se kao nužna književno-teorijska, naratološka kategorija, ojačana činjenicom da se kralj u pitanju javljao gotovo isključivo u narativnim izvorima i djelima. Također je u samom naslovu implicitno istaknuta dualnost spomenutog kralja, odnosno da dva imena – Svetopelek i Budimir – denotiraju isti lik. Oba su u naslovu istaknuta jer su oba bila korištena u kasnijim djelima, a proizašla su iz dvaju nesumnjivo najvažnijih izvora za ovu temu, a to su takozvani, ali glasoviti *Ljetopis popa Dukljanina*, te prateća *Hrvatska redakcija* (ili *kronika*). No, detaljnije o tome uskoro.

Ostatak naslova sugerira koji se prostorni, vremenski i medijski okvir Svetopelekove disperzije uzima u obzir u ovome radu. Literarni diskurs kao odrednica sredstava posredovanja narativâ o Svetopeleku dopušta širinu koja izbjegava dublju raspravu o tipološkom ocjenjivanju tekstova u kojima se isti kralj javlja, dok istovremeno sugerira naratološki karakter tekstualne analize kojoj ovaj uvod prethodi. Kao takva, analiza će obuhvatiti ona djela u kojima prebiva Svetopelek, imajući na umu dvije razine koje čine narativni tekst: svakako, *diskurs* u smislu načina prijenosa sadržaja, odnosno *kako* funkcionira narativni tekst, te nužno i *priču* koja označava sadržaj i njegove sastavne elemente (poput likova), odnosno *što* isti tekst kazuje.¹ Nadalje, naslovni diskurs popraćen je pridjevom *hrvatski*, što bih opravdao jednostavnom opaskom kako mislim na djela koja su zbog autora ili tematike važna za hrvatsku povijest, a neka mi se pritom oprostite izbjegavanje raspravâ o (nacionalnom) identitetu jer bi to ovaj rad odvelo u nepredviđene smjerove. Konačno, što se tiče datiranja 'predmodernoga' iz naslova, više je kandidata koji bi mogli poslužiti za vremensko omeđivanje, ali jasno je da izbor po tom pitanju ne može biti ništa drugo doli arbitran. Jedan od faktora pri odluci svakako bi mogao biti *Ljetopis popa Dukljanina*, zahvaljujući važnosti za ovu temu kao Svetopelekovo izvorište, odnosno predmodernu smatrati završenim kada su *Ljetopis* i *Hrvatska redakcija* izgubili na važnosti kao vjerodostojni faktografski izvori. No, krajnje je diskutabilno može li se sa sigurnošću takvo što odrediti. Možda bi kome mogla pasti na pamet Lučićeva kritika *Ljetopisa* kao izvora, no kako ćemo vidjeti, to je djelo unatoč tome još dugo vremena ostalo utjecajan i inspirativan izvor, „i to ne samo u XVII i XVIII veku, nego još i docnije do kraja XIX veka.“² Tako kaže Šišić, nesvjestan što će još XX. stoljeće iznjedrili po pitanju *Ljetopisa*, a i *Hrvatske redakcije*, te vjerodostojnosti narativa o Svetopeleku, no barem se pouzdano može reći da je u tom stoljeću u historiografiji definitivno prevladao skeptičan odnos prema vrijednostima tih djela.

¹ Vidi: Seymour Chatman, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film* (Ithaca, London: Cornell University Press, 1978), 19.

² *Ljetopis popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić (Beograd, Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina, 1928), 63.

Stoga, kako negdje treba omeđiti analitički doseg ovoga rada, slijedeći Šišića, granicu predmodernoga određujem XIX. stoljećem, ali svakako bez ambicije da se tako nešto nametne kao univerzalno rješenje, već isključivo služi lokalnim potrebama, te bez pejorativnih konotacija o vrijednosti autorâ i njihovih djela građenih na temelju priče i diskursa *Ljetopisa popa Dukljanina* i njegove *Hrvatske redakcije*.

2. O LJETOPISU POPA DUKLJANINA

Svetopelekova (pri)povijest počinje s *Ljetopisom popa Dukljanina*. Naoko poprilično jednostavna tvrdnja, ali zapravo je nalik Pandorinoj kutiji, skrivajući mnogobrojne neugodnosti kojima je nužno barem ukratko se posvetiti, sada kada izlaze na vidjelo. Čini se da je sve što se tiče *Ljetopisa* prije ili poslije postalo lomilište kopljâ, počevši od samog imena koje se unatoč svijesti historiografije o problematičnosti istog zadržalo u tradiciji. Iako anonimni autor *Ljetopisa* u uvodu tvrdi da prevodi „sa slavenskog jezika na latinski spis o Gotima, što se latinski zove *Regnum Sclavorum*“³ (odnosno *Kraljevstvo Slavena*), iako ga je Mavro Orbini preveo na talijanski i uvrstio u svoje djelo, objavljeno 1601. u Pesaru, a naslovljeno *Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*,⁴ iliti *Kraljevstvo Slavena danas iskripljeno nazivanih Skjavoni*, te iako je tekst latinske redakcije prvi objavio Ivan Lučić, dodavši ga svome djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* iz 1666. godine, naslovivši ga *Presbyteri Diocleatis Sclavorum Regnum*,⁵ uvriježilo se ime koje ne odgovara karakteru djela iz jednostavnog razloga što se u njemu ne spominje niti jedna godina.⁶ Ono je proizašlo iz pera dubrovačkog povjesničara Ludovika Crijevića Tuberoni (1458/9.–1527.), koji je u svome spisu *Commentariolus de origine et incremento urbis Rhacusanae* to djelo bez ikakva objašnjenja ocijenio kao *annales*.⁷ Činjenici da u takozvanom ljetopisu izostaju godine, te da se bavi gotsko-slavenskom dinastijom Svevladovića, Nikola Radojčić je 1929. godine pokušao doskočiti alternativnim naslovom – *Barski rodoslov* – jer „pisac nije Dukljanin, nego Baranin, a njegovo delo nije Letopis [...], nego sasvim razgovetan Rodoslov,

³ *Ljetopis popa Dukljanina: latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „Hrvatska kronika“*, priredio, napisao uvod i komentar Vladimir Mošin, hrvatski prijevod latinske redakcije Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić (Zagreb: Matica hrvatska, 1950), 39.

⁴ Franjo Šanjek, „Povijesni pogledi Mavra Orbinija“, u: Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, prevela Snježana Husić (Zagreb: Golden marketing, Narodne novine, 1999), 9; Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* (Zagreb: Leykam international, 2018), 20.

⁵ Eduard Peričić, *Sclavorum Regnum Grgura Barskog: Ljetopis popa Dukljanina* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991), 113.

⁶ Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, 20.

⁷ Peričić, *Sclavorum Regnum*, 99-100, 119; *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 63.

u kom se prikazuje istorija u obliku jednoga neprekinutoga rodoslovlja.”⁸ Međutim, ne samo što se i taj prijedlog zamjerio nekima, kako zbog ktetika, tako i zbog predložene historiografske vrste,⁹ već se nije ni mogao mjeriti s dugotrajnim prakticiranjem imena *Ljetopisa*,¹⁰ pa se posljedično nije ni ustalio. Što se ovoga rada tiče, imajući na umu da bi ipak bilo pravednije služiti se naslovom *Sclavorum Regnum* ili *Kraljevstvo Slavena*, pod teretom tradicije i načela jednostavnosti (a i da se izbjegnju zabune zbog istoimenog Orbinijevog djela) zadržat ću se na *Ljetopisu popa Dukljanina*, uza svu svijest o pozadinskoj problematici.

Međutim, problemu imena djela pridružio se i problem imena nepotpisanog autora. Kako se *Ljetopis* bavi poviješću Duklje, Tuberon je naćeo i tradiciju pripisivanja tog djela izvjesnom Dukljaninu, oslovivši ga tim sada već tradicionalnim epitetom u svome djelu *Commentariorum de temporibus suis libri XI*, prvi put tiskanom 1603. godine u Frankfurtu,¹¹ što se u načelu nije propitivalo sve do XX. stoljeća.¹² Tek je Vjekoslav Klaić 1925. natuknuo da bi autor *Ljetopisa* mogao biti Grgur, benediktinac i dukljansko-barski biskup koji je umro krajem XII. stoljeća u samostanu sv. Krševana u svome rodnome Zadru, što je u narednim godinama ušlo u cirkulaciju uz veće ili manje dopune, ali bez da se tim pitanjem itko ozbiljnije pozabavio.¹³ Tome je više vremena posvetio Eduard Perićić u svojoj monografiji *Sclavorum Regnum Grgura Barskog* iz 1991. godine, ponudivši argumente i dokaze zašto upravo u Grguru treba vidjeti autora *Ljetopisa*.¹⁴

Pitanje autorstva za sobom je nužno povuklo i pitanje povijesnih okolnosti nastanka navedenog djela, odnosno kontekstualnih okvira koji su pružili plodno tlo za nastanak *Ljetopisa* kao takvog, te pitanje datacije istoga, što je posebice zadavalo historiografiji mnogobrojne glavobolje. Na to drugo pitanje, na kome se svakako treba zadržati zbog naravi tvrdnje da Svetopelekov literarni put poćinje *Ljetopisom popa Dukljanina*, mnogi su ponudili svoja rješenja. Franjo Raćki je tako držao da je djelo nastalo između 1143., kada je na bizantsko prijestolje stupio car Manuel I. Komnen koji se spominje u posljednjoj, XLVII. glavi *Ljetopisa*, i 1153. godine, temeljeći gornju granicu na popisu sufraganskih biskupija u

⁸ Citirano prema: Perićić, *Sclavorum Regnum*, 114.

⁹ Primjerice, Vladimir Mošin u uvodu svog izdanja *Ljetopisa* kaće: „ostajemo kod oznake spomenika kao ljetopisa. Iako se u njemu prikazuje genealogija dukljanskih vladara, nije osnovna tema djela baš genealogija, a još manje rodoslov neke 'barske dinastije', već je to historija Duklje pod vlašću niza vladara povezanih u jednu dinastiju [...]. Istina je, da djelo nema kronologije, kako bi to trebalo za kroniku, ali i bez navedenih godina ostaje kronološka postupnost i raspored gradiva, tipićan za ovu vrstu historijske literature. Isto tako ostajemo i kod imena Dukljanin, jer se radi o ljetopisu Dukljanske države, te je i barski svećenik, pisac ovoga djela, u tom smislu bio Dukljanin.“ – *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 27.

¹⁰ Pregled razlićitih naslova korišćenih za ovo djelo donosi: Perićić, *Sclavorum Regnum*, 111-114.

¹¹ Ibid, 118.

¹² Vidi: Ibid, 118-130.

¹³ Vidi: Ibid, 130-137.

¹⁴ Vidi: Ibid, 190-214.

IX. glavi, u kojem se Zadar navodi kao biskupija podvrgnuta salonitanskoj crkvi, a poznato je da je Zadar iduće godine postao metropolija.¹⁵ No, već je Ferdo Šišić istaknuo slabost tog argumenta, napominjući kako autora *Ljetopisa*, ako je i pisao nakon 1154., ništa nije obvezivalo da u IX. glavi slijedi ili vjerno prenosi faktično stanje u crkvenoj organizaciji svoga vremena, upravo jer se ta glava bavi fiktivnom Svetopelekovom državom i podjelom iste na salonitansku i dukljansku nadbiskupiju,¹⁶ odnosno oslikava crkvenu organizaciju kakve nikada nije ni bilo.¹⁷ Šišić nastavlja: „šta više, Dukljanin pominje i dubrovačku crkvu u tom katalogu još kao sufraganu episkopiju splitske crkve, pa ipak je baš morao znati, zbog spora svoje crkve s dubrovačkom, da je Dubrovnik stalno imao arhiepiskopa još od početka XII. veka.“¹⁸ Šišić je stoga odbacio prijedlog Račkog, te se priklonio mišljenju Konstantina Jirečeka, koji je datirao *Ljetopis* u posljednjih dvadeset godina vladanja cara Manuela I. Komnena, dakle između 1160. i 1180. godine. Ipak, Šišić je u ponešto neodređenim riječima dopustio mogućnost i šireg okvira, od 1148./1149. godine – kada je datiran posljednji događaj opisan u *Ljetopisu*, odnosno pobuna Dese protiv Radoslava kojemu je bizantski car potvrdio vlast nad Dukljom¹⁹ – do samog kraja XII. stoljeća.²⁰

Vladimir Mošin se pak u uvodu svog izdanja *Ljetopisa* usprotivio pomicanju datiranja u drugu polovicu XII. stoljeća, odrješito smještajući njegov nastanak u 1149. godinu na temelju činjenice da posljednja glava naglo prekida narativ, ostavljajući neizvjesnim ishod sukoba između Dese i Radoslava, premda se već 1151. godine Desa titulirao kao knez Duklje.²¹ Pritom se poslužio *a silencio* argumentima, ističući kako je autor *Ljetopisa* prešutio neke događaje o kojima bi morao pisati da je djelo nastalo kasnije, uključujući i uspostavu bizantske vlasti nad Dukljom 1165. te bizantske sukobe sa srpskim županima.²² Pored toga, Mošin reče „da za sastavljanje takvog djela nije bilo razloga čekati drugu polovicu XII. stoljeća, već se tome moglo pristupiti odmah nakon ukinuća barske nadbiskupije 1142. godine.“²³ Svoju ranu dataciju nadopunjava Šišićevim mišljenjem da je Grgur Barski u pismu iz 1177., upućenom splitskom nadbiskupu, ciljao upravo na *Ljetopis* i njegovu IX. glavu kada

¹⁵ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 23-25; *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 105.

¹⁶ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 105.

¹⁷ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 27.

¹⁸ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 105.

¹⁹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 23.

²⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 104-105.

²¹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 25, 27.

„*Ego Dessa dei gratia Dioclie, Stobolie, Terbunie, Zacholmie dux [...]*“ – Tadija Smičiklas, ur., *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 2 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904), 67.

²² *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 25.

²³ *Ibid*, 27.

je rekao da je „iz starih isprava i spomenika svojih prethodnika i drugih nekih zaključaka razabrao istinu da je splitska crkva nad čitavom Dalmacijom nekoć imala vlast i prvenstvo i da se dukljanska crkva, čije je dužnosti barska crkva pravednom odlukom na sebe preuzela, uzdigla u nadbiskupiju uz suglasnost spomenute splitske crkve“.²⁴

Šišićevim i Mošinovim argumentima opširno se pozabavio Eduard Peričić. Skloniji Šišiću i dokazujući da je Grgur Barski autor *Ljetopisa* (Mošin se u uvodu ni ne bavi pitanjem autora), Peričić se složio da je u spomenutom pismu Grgur imao na umu *Ljetopis*, ali ne kao dovršeno djelo, nego kao vlastito djelo u nastajanju, prema čemu je donju granicu njegova nastanka odredio upravo 1177. godinom.²⁵ Pored toga, Peričić ističe da je 1142. godine bulom Inocenta II. obnovljena dubrovačka nadbiskupija, ali ne i ukinuta dukljansko-barska – kako su mislili Mošin i prije njega Šišić²⁶ – jer „među dubrovačkim sufraganima ne navode se ni svački, ni drački, ni bosanski, ni dukljanski, ni barski biskup.“²⁷ Nadalje, drži da se o ukinuću dukljansko-barske nadbiskupije može govoriti tek od 1167. godine, kada je Aleksandar III. potvrdio prava dubrovačke metropolije i naložio barskom (i ulcinjskom) svećenstvu da odbiju poslušnost svojim biskupima sve dok se ovi ne podlože dubrovačkom nadbiskupu.²⁸ Taj gubitak crkvene neovisnosti popratio je i gubitak političke, uslijed osnivanja bizantskog dukata *Dalmacie et Dioclie* iste 1167. godine, zbog čega se Duklja našla u teškom, nezavidnom i defenzivnom položaju, koji je mogao poslužiti kao plodan kontekst za nastanak *Ljetopisa* (o njegovoj svrsi više kasnije), a koji je potrajao do 1199. godine.²⁹ Tada papa barskom nadbiskupu Ivanu šalje palij, a iz upotrebe ispada pridjev 'dukljanska',³⁰ a koji je upravo bio upotrijebljen u uvodu *Ljetopisa* („*rogatus a vobis dilectis in Christo fratribus ac venerabilibus sacerdotibus sanctae sedis archiepiscopatus Dioclitanae ecclesie*“³¹), no Peričić sužava gornju granicu nastanka na 1189. godinu, kada je Grgur napustio područje Duklje i

²⁴ Vidi: Ibid, 27; *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 105-106.

„*Ex antiquis rescriptis et monumentis antecessorum meorum et diuersis aliis coniecturis veritatem perpendens, quod Salonitana ecclesia totius Dalmatie dominatum et primatum quondam obtinuit et quod Dioclitiana ecclesia, cuius vices Antibarensis ecclesia in se recto transtulit consilio, in metropolim predictae Salonitane ecclesie consensu se ordinavit, reuerentia sue matri seruat;*“ – CD 2, 159.

U Diplomatičkom zborniku ovo je pismo datirano 1178., odnosno 1179. godinom, ali Šišić se poziva, a prema njemu i Mošin, pa tako i Peričić, na Šufflaya koji je pismo smjestio u 1177. godinu. Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 73.

²⁵ Peričić, *Sclavorum Regnum*, 170.

²⁶ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 81.

²⁷ Peričić, *Sclavorum Regnum*, 72.

Bulu Inocenta II. vidi u: CD 2, 51-53.

²⁸ Peričić, *Sclavorum Regnum*, 73.

„[...] *dilectis filiis uniuersis clericis et laicis per Dulchinensem et Antiuaensem episcopatus constitutis [...] mandamus, ut predictis episcopis donec in excommunicatione perstiterint, filialem deuotionem aut subiectionem aliquam nullo modo exhibeatis [...]*“ – CD 2, 109-110.

²⁹ Peričić, *Sclavorum Regnum*, 148-150.

³⁰ Vidi: CD 2, 312-313; Peričić, *Sclavorum Regnum*, 148-149.

³¹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 39.

zaputio se u rodni Zadar.³² Što se Mošinovih *a silencio* argumenata tiče, Peričić na njih odgovara da su suvremenici autora *Ljetopisa* dobro znali o događajima nakon Desine pobune, te da autoru nije ni bio cilj prenositi relativno svježije vijesti, već pisati o angažmanima prethodnika dukljanske mladeži kojoj se obraća kako bi ih potaknuo na jednaku borbu za očuvanje Duklje.³³ Peričić, dakle, smješta nastanak *Ljetopisa* između 1177. i 1189. godine. Iako mu se ne može osporiti uloženi trud i svladana dubina istraživanja te kvalitetno dočaravanje teške situacije dukljansko-barske (nad)biskupije i za *Ljetopis* plodnog konteksta, Peričić ipak gdjekad upada u kružnu argumentaciju koja opterećuje njegovu dataciju, a dvojbeno mu je i tumačenje o ukinuću barske nadbiskupije tek 1167. godine,³⁴ što mu je jedan od temelja pomicanja nastanka *Ljetopisa* u posljednju četvrtinu XII. stoljeća.

Lujo Margetić se donekle oslonio na Peričićeva tumačenja i prihvatio Grgura Barskog kao autora *Ljetopisa*, ali datiranje je pomaknuo malo ranije na temelju analize crkveno-političkih stajališta uočenih u djelu i pronalaženja vremenskog okvira u koji se ista najbolje uklapaju. Tako Margetić prepoznaje proemanuelovski te, naravno, probarski i prosalonitanski stav, koji proizlazi iz suosjećanja autora *Ljetopisa* sa splitskom crkvom, oštećenom uzdizanjem Zadra u nadbiskupiju 1154. godine, a istovremeno uočava i antizadarske, pa antimletačke i konačno antidubrovačke tendencije.³⁵ Margetić tako donju granicu postanka *Ljetopisa* određuje 1171. godinom, kada dolazi do otvorenog neprijateljstva između Venecije i Bizanta, a papa Aleksandar III. ostaje neodlučan kome se u tom sukobu prikloniti. Nesiguran položaj splitske i barske crkve, ugroženih presezanjima zadarske i dubrovačke nadbiskupije te mletačkom politikom, vezao ih je u savezničku suradnju o kojoj svjedoči epistolarna korespondencija između Grgura Barskog i splitskog nadbiskupa³⁶ te čiji se odjeci naziru u IX. glavi *Ljetopisa*, odnosno u Svetopelekovoj podjeli države na dvije nadbiskupije, splitsku i dukljansku. Poput Peričića, i Margetić iz spomenutih pisama iščitava potvrdu da je Grgur

³² Peričić, *Sclavorum Regnum*, 175, 231-232.

³³ Ibid, 168-169.

³⁴ Ovo tumačenje otklon je od općeprihvaćenog mišljenja kako je barska nadbiskupija zaista i ukinuta 1142. godine. Iako ju izrijekom ne spominje, Inocentova bula „nedvojbeno svjedoči kako od početka četrdesetih godina kurija više ne računa s barskom metropolijom. Druga je stvar što će proteći neko vrijeme dok se svi neposlušni sufragani ne podvrgnu dubrovačkom metropoliti. Zato je neprihvatljiv prijedlog da se ukinuće barske metropolije stavi tek u 1167. Uostalom, istoga 29. prosinca 1167. godine, kada je Aleksandar III potvrdio jurisdikcijski prostor dubrovačkoga nadbiskupa, papa će koriti barskog i svačkog nadbiskupa zbog neposluha dubrovačkom metropoliti. Pri tome će se pozvati na prijekore što su im ga upućivali njegovi predšasnici Anastazije IV (1153-1154) i Hadrijan IV (1154-1159). Iz toga nepobitno slijedi kako rimska kurija najkasnije 1154. godine barsku crkvu drži dubrovačkim sufraganom.” – Ivica Prlender, „Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku” (Ph.D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 1998), 104.

³⁵ Lujo Margetić, „Poruka i datacija tzv. Ljetopisa popa Dukljanina“, *Croatica Christiana Periodica* 22, br. 41 (1998): 18.

³⁶ Ibid, 18-19, 22.

autor *Ljetopisa*, djela koje je trebalo braniti prava splitske i barske crkve.³⁷ No, kako su se one mogle nadati papinoj naklonosti samo do 1177. godine, kada se „papa već tako jasno očitovao u prilog mletačkih prava nad Zadrom da bi pisanje *Ljetopisa* s takvom tendencijom u Rimu moglo biti shvaćeno kao izravna provokacija“,³⁸ Margetić istu godinu uzima za gornju granicu razdoblja kada je *Ljetopis* mogao nastati.

No, osim na Peričićevo, Margetić se osvrnuo i na tumačenje Ludwiga Steindorffa, koji je došao „do zaključka da je *Ljetopis* pisan oko 1180. god., tj. u zadnjim godinama dukljanske samostalnosti, možda od Grgura Barskog, koji se kasnije u Zadru naziva 'barski nadbiskup', ali prije Nemanjina napada na Bar.“³⁹ Steindorff se, međutim, kasnije predomislio, smjestivši *Ljetopis* u samu sredinu XIII. stoljeća na temelju hidronima *Volga*, spomenutog u V. glavi u kontekstu migracije Bugara, jer su tek izvještaji o Mongolima u istom stoljeću unijeli taj hidronim u latinsku tradiciju. Štoviše, prvi ga je upotrijebio franjevac Ivan de Plano Carpini, koji je uz to bio i barski nadbiskup od 1249. do svoje smrti 1252. godine, i to upravo u vrijeme obnovljenih sporova barske metropolije s dubrovačkom.⁴⁰ Steindorff pritom pretpostavlja da je *Ljetopis* nastao kao kompilacija koju je uredio neki barski klerik, komu je Carpini pomogao i pružao dodatne informacije.⁴¹ Valjda ne treba isticati da ovaj prijedlog djeluje larpurlartistički, kao novo datiranje novog datiranja radi, jer kako drugačije shvatiti hvatanje za metaforičku slamku u obliku jednog hidronima, odnosno prijedlog koji počiva na samo jednoj, da ne kažem staklenoj nozi, a koji se u svijetlu prethodnih rješenja može relativno lako objasniti, primjerice, da posegnemo za Šišićevom taktikom, kasnijom interpolacijom.

Posebno je zanimljiv smion pokušaj Solange Bujan da dokaže kako je *Ljetopis popa Dukljanina* zapravo falsifikat iz XVII. stoljeća komu je krivac Mavro Orbini. Služeći se prije svega s *Annales Ragusini Anonymi* te Tuberonovim *Commentarii de temporibus suis* i Marulićevim prijevodom *Hrvatske redakcije* na latinski, Orbini je tako navodno kompilirao i po potrebi izmjenjivao starije tekstove kako bi proizveo novi, tobože iz XII. stoljeća, te ga pripisao Tuberonovom *Diocleas auctor*. Orbinijeva namjera je bila prišiti autoritet starosti

³⁷ Ibid, 19.

³⁸ Ibid, 23.

³⁹ Ibid, 2.

Vidi: Ludwig Steindorff, „Die Synode auf der *Planities Dalmae*. Reichseinteilung und Kirchenorganisation im Bild der Chronik des Priesters von Dioclea“, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 93 (1985): 321; Ludwig Steindorff, „Jedno od gradilišta Nade Klaić: *Ljetopis popa Dukljanina*“, u: *Nada Klaić i njezin znanstveni i nastavni doprinos razvoju historiografije*, ur. Tomislav Galović i Damir Agičić (Zagreb: FF Press, 2014), 175.

⁴⁰ Steindorff, „Jedno od gradilišta“, 179-180.

Detalnije o tom sporu, a k tome i drugačiju kronologiju Ivanovih nadbiskupskih dana (1248.–1252.), vidi u: Prlender, „Crkva i država“, 208-218.

⁴¹ Steindorff, „Jedno od gradilišta“, 182.

svome tekstu, koji svjedoči o zajedničkom naslijeđu južnoslavenskih naroda te koji iste treba potaknuti na zajednički otpor Osmanskome Carstvu.⁴² Činjenicu da Orbini čak na margini svojeg *Kraljevstva Slavena* spominje „zabludu popa Dukljanina glede postanka Dubrovnika“⁴³ Bujan smatra lukavim maskiranjem falsificiranja, a očite elemente srednjovjekovne historiografske tradicije uzima kao dokaz da je Orbini svoj posao kvalitetno odradio.⁴⁴

Hipoteza Solange Bujan, naravno, nije zaživjela u historiografskim krugovima, niti je ozbiljnije uzdrimala uvriježeno mišljenje da je *Ljetopis popa Dukljanina* ipak srednjovjekovno štivo. Ovdje, doduše, nije bio cilj dokazati kada je točno nastao *Ljetopis*, niti se nepokolebljivo opredijeliti za jedno rješenje, već pružiti kratki pregled nekih bitnijih pokušaja datiranja i argumenata u ovoj kontinuiranoj, a možda i nerješivoj raspravi. Čini se da su posljednjih godina historiografi skloni preispitivanju starijih datacija *Ljetopisa* i domišljanju novih, nekad i nekonvencionalnih rješenja (poput Steindorffa), no ovdje bih se zadovoljio ipak prevladavajućim konsenzusom i zadržao na smionoj tvrdnji da nastanak tog djela pripada drugoj, možda ponešto i proširenoj polovici XII. stoljeća. S tim priznanjem, koje opravdava uzimanje *Ljetopisa* kao polaznog teksta za praćenje Svetopeleka i uspoređivanje Svetopelekâ, ostaje za vidjeti kako i zašto *Ljetopisom popa Dukljanina* počinje (pri)povijest toga kralja.

3. O IX. GLAVI *LJETOPISA* I KRALJU SVETOPELEKU

Nakon uvodnog obraćanja čitateljstvu (*auctor ad lectorem*), u kojem autor tvrdi da na nagovor klera „*sanctae sedis archiepiscopatus Dioclitanae ecclesiae*“⁴⁵ te barskih mladića i staraca prevodi sa slavenskog na latinski spis o djelima i ratovima Gota (koje pak u V. glavi pretvara u Slavene),⁴⁶ počinje priča o gotsko-slavenskoj dinastiji Svevladovića. Ukratko, u vrijeme cara Anastazija I. (491.–518.) pojavise se sa sjevera Goti pod vlašću trojice braće, sinova kralja Svevlada, po čijoj smrti je najstariji brat Brus preuzeo prijestolje i ostao u neimenovanoj domovini, dok su druga dvojica, Totila i Ostroilo, okupili vojsku i osvojili Panoniju, a zatim i Dalmaciju, porazivši udruženu kršćansku vojsku kralja Dalmacije (koji je stolovao u Saloni) i kralja Istre. Tada su se braća odvojila – Totila pođe u Italiju, a Ostroilo

⁴² Solange Bujan, „Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina“: povijesni falsifikat“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011): 66-70, 78-79.

⁴³ Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, prevela Snježana Husić (Zagreb: Golden marketing, Narodne novine, 1999), 246.

⁴⁴ Bujan, „Orbinijevo izdanje“, 73-77.

⁴⁵ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 39.

⁴⁶ „*Caeperuntque se utrique populi valde inter se diligere, id est Gothi, qui et Sclavi, et Vulgari, et maxime quod ambo populi gentiles essent et una lingua una esset omnibus.*“ – Ibid, 46.

nastavi prema provinciji Iliriji koju osvoji s čitavom Dalmacijom i Prevalitanom, no uskoro dočeka svoj kraj u bitci protiv bizantske vojske, a prijestolje dopade sinu mu Svevladu koji je bio progonitelj kršćana. Njega naslijedi sin mu Selimir, a njega pak njegov sin Vladin, za čijih vladavina su kraljevstvo i kršćani živjeli u miru. Progone je opet započeo Vladinov sin Ratimir, a nastavili su ih i sljedeća četiri neimenovana kralja iz iste loze. Kraljevstvo je potom pripalo Svetimiru koji je prestao progoniti kršćane i u čije vrijeme je sv. Konstantin uspješno propovijedao među Kazarima i Bugarima. Konačno, po Svetimirovoj smrti, na prijestolje je zasjeo sin mu Svetopelek (čime počinje ovdje najvažnija IX. glava), dvanaesti kralj u ovom neprekinutom nizu, počevši od prvog Svevlada, Ostroilovog oca.⁴⁷

Dakle, kako IX. glava *Ljetopisa* kazuje,⁴⁸ u vrijeme Svetopeleka nenumerirani papa Stjepan pozvao je k sebi sv. Konstantina, koji je uredio pismo za Slavene, preveo na njihov jezik s grčkog važnije kršćanske tekstove, te poučio ih misi „po grčkom načinu”.⁴⁹ Ovaj je prihvatio poziv, a na putu od Bugara prema Rimu prošao je Svetopelekovim kraljevstvom, gdje je bio primljen sa svim počastima, usput propovijedajući „Kristovo Evanđelje i vjeru Svetoga Trojstva“;⁵⁰ što je kralj Svetopelek prihvatio skupa s čitavim kraljevstvom, na radost dotad skrivenih kršćana (potomaka predgotskog stanovništva). Utvrdivši u narednih nekoliko dana kraljevu vjeru, Konstantin nastavlja svoj put, a Svetopelek se laća reorganizacije svojeg kraljevstva. Naloži kršćanima da obnove razorene gradove, a kako nije našao u svome kraljevstvu nikoga tko bi mogao sigurno opisati njegove granice, odaslao je poslanike istom papi i caru Mihajlu, moleći da mu pošalju stare isprave u kojima su popisane međe njegovih zemalja. Car šalje Leona, Ivana i druge poslanike, a papa tri kardinala, od kojih je samo prvi imenovan kao Honorije. Kralj ih je dočekaao na polju Dalmi („*in planitie Dalmae*“⁵¹), gdje se zatim održao sabor u trajanju od dvanaest dana, čijih je prvih osam dana bilo posvećeno crkvenim pitanjima, a drugih četiri svjetovnim. Posljednjeg dana sabora Honorije kruni Svetopeleka „na način rimskih kraljeva“.⁵² Kraljevstvo zatim Svetopelek podijeli na Primorje i Srbiju, pa prvu pokrajinu dodatno razdijeli na Bijelu Hrvatsku ili Donju Dalmaciju (od Dalme prema sjeveru) i Crvenu Hrvatsku ili Gornju Dalmaciju (od Dalme prema jugu), a Srbiju zvanu i Zagorje opet na Bosnu i Rašku, s Drinom kao granicom među njima. Potom u dogovoru s papinskim poslanstvom posveti kralj dvije nadbiskupije, salonitansku za Donju Dalmaciju i dukljansku za Gornju, te im jasno odredi sufraganske biskupije. Dade i obnoviti

⁴⁷ Ibid, 40-48.

⁴⁸ Vidi: Ibid, 48-57.

⁴⁹ Ibid, 49.

⁵⁰ Ibid, 49.

⁵¹ Ibid, 51.

⁵² Ibid, 52.

mnoge crkve i posvetiti brojne biskupe, prepustivši im crkvenu vlast uz obećanje o kraljevskoj zaštiti. Na čelo ovih četiriju oblasti postavi po jednog bana, te im doda druge kraljevske službenike (župane i satnike). Autor *Ljetopisa* zatim dodaje prijeporne riječi koje upućuju znatiželjnog čitatelja na izvor koji detaljno obavještava o kraljevom zakonodavstvu: „mnoge zakone i dobre običaje ustanovi, koje ako bi tko htio da upozna, neka pročitava slavensku knjigu, koja se zove 'Methodius': u njoj će naći, kakve je dobre stvari uveo predobri kralj.“⁵³ Nakon ovoga, u IX. glavi se više ne spominju drugi događaji iz Svetopelekovog života, odnosno preskaču se eksplicitnom elipsom uz oznaku da je vladao četrdeset godina i četiri mjeseca, umrijevši 17. ožujka (nenavedene godine), te da je sahranjen u gradu Duklji, u crkvi Svete Marije, u kojoj se otad biralo i krunilo sve iduće dukljanske kraljeve.

To je, ukratko, ono što IX. glava kaže o Svetopeleku, prvom kralju gotsko-slavenske dinastije koji je prihvatio kršćanstvo, pa nije ni neobično da je u onome što se u literaturi gdjekad naziva prvim dijelom *Ljetopisa*,⁵⁴ upravo Svetopeleku posvećeno najviše mjesta. Ističe se nekoliko ključnih točaka u ovoj priči: (1) Svetopelek prihvaća kršćansku vjeru od sv. Konstantina; (2) održava se dvanaestodnevni sabor *in planitie Dalme* uz prisutnost poslanika cara Mihajla i pape Stjepana, a kardinal Honorije kruni Svetopeleka „*more Romanorum regum*“; (3) Svetopelek dijeli kraljevstvo na Primorje (a to na Bijelu i Crvenu Hrvatsku, odnosno Donju i Gornju Dalmaciju, uz koje vezuje salonitansku i dukljansku nadbiskupiju, s jasno navedenim sufraganima) te Srbiju ili Zagorje (a to pak na Bosnu i Rašku); (4) autor *Ljetopisa* upućuje na tzv. *liber Methodius*, koji sadrži zakone i običaje koje je uspostavio Svetopelek; (5) Svetopelek vlada četrdeset godina i četiri mjeseca te umire 17. ožujka, a pokopan je u crkvi Svete Marije u gradu Duklji.

Ovih pet točaka neka posluži kao polazna točka za uspoređivanje različitih narativa o Svetopeleku, no prije nego li se *Ljetopisu* u komparatističkom pregledu pridruže drugi tekstovi, valja se zadržati na pitanju izvora kojima se autor tog djela služio pri konstrukciji fiktivnih početaka tobožnje dukljanske dinastije, odnosno na užim problemima podrijetla Svetopeleka u *Ljetopisu* te podrijetla zagonetne knjige *Methodius*.

Polazim, dakle, od općeprihvaćenog stajališta da se autoru *Ljetopisa*, iako donekle pouzdanom za događaje bliže njegovom vremenu, po pitanju osnovnih faktografskih podataka za same početke opjevane dinastije ne može ništa vjerovati.⁵⁵ Premda su, dakle, ranije

⁵³ Ibid, 56.

⁵⁴ Taj prvi dio obuhvaća prvih trideset i pet glava, dok se drugi odnosi tek na XXXVI. glavu, odnosno na priču o mučeništvu svetog kralja Vladimira. Treći pokriva preostale glave *Ljetopisa*. Usporedi: Ibid, 21, 28; Nada Klaić, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1967), 17.

⁵⁵ Usporedi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 12; Budak, *Hrvatska povijest*, 20.

generacije Svevladovića posve izmišljene, historiografski karakter (ili barem pretenzije na njega) *Ljetopisa* sugerira da njegov autor nije informacije o njima izvlačio „iz glave”, već da se oslanjao na starije tekstove. S obzirom na to da Svetopelekovo ime neodoljivo podsjeća na poznatog moravskog kneza Svatopluka iz IX. stoljeća te da su u VIII. i IX. glavi *Ljetopisa* ukratko prepričane dogodovštine sv. Konstantina – naime, putovanje iz rodnog Soluna i uspješno propovijedanje kršćanske vjere među Kazarima, Bugarima i Slavenima, te prevođenje bitnijih vjerskih tekstova na slavenski jezik – historiografija je lako zaključila da se autor *Ljetopisa* morao služiti nekim izvorima koji se tiču života i djela solunske braće te da je na njihovom temelju sastavio IX. glavu svoga djela. U detaljima, doduše, što se tiče pitanja kojem izvoru dati prednost, nije bilo jednoglasja.

Šišić je postavio dilemu između Konstantinovog žitja, odnosno staroslavenske Konstantinove legende i latinski pisane Rimske (ili Italske) legende,⁵⁶ pri čemu je bio mišljenja da se autor *Ljetopisa* služio samo prvom, no koju je „menjao i prilagođavao svojim tendencijama i ciljevima; on je to činio svesno i hotimice.”⁵⁷ Konkretno, Italska legenda je znatno sažetija te ne spominje panonskog kneza Kocelja kroz čije su područje solunska braća prolazila (i zaustavila se), a prema kojemu je Svetopelek najizglednije bio modeliran.⁵⁸ Međutim, Konstantinova legenda Kocelja spominje takoreći usputno, a uopće ne poznaje moravskog kneza Svatopluka. Metodovo žitje, s druge strane, poznaje oba kneza i detaljno se bavi njihovom ulogom u ćirilometodskom misionarstvu,⁵⁹ no to žitje Šišić uopće ne uzima u obzir, i to iz neobičnog razloga. Naime, Šišić je bio uvjeren da je u *Ljetopisu popa Dukljanina* umjesto Svetopeleka originalno stajalo Budimir, ime kojim *Hrvatska redakcija* naziva tog kralja, a to mu je bilo toliko prihvatljivo da je u svom izdanju tog djela „svesno i hotimice” posegnuo za endemskim postupkom ispravljanja Svetopeleka tobože nazad u Budimira. Svetopeleka pritom smatra kasnijom interpolacijom, rezultatom nekog glosatora koji je čitao Metodovo žitje i prema njemu iz nekog razloga mijenjao Budimira u Svetopeleka.⁶⁰ Ovo mišljenje danas više nije prihvaćeno.

Prema Mošinu, „iz Ćirilova žitija uzeti su podaci o njegovu porijeklu iz Soluna, o propovijedi u Hazariji, o vezama s papom, o stvaranju slavenske azbuke, putovanju u Rim i prolazu kroz zemlju kneza Kocelja. Samo ljetopisac nije jednostavno preuzimao podatke iz Konstantinova žitija, već ih je preuđešavao prema svome cilju: na primjer, promijenio je

⁵⁶ Obje legende mogu se naći u: *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, 2. izd., preveo i protumačio Josip Bratulić (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1992), 27-89, 121-129.

⁵⁷ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 143.

⁵⁸ Vidi: *Ibid*, 141-144.

⁵⁹ Vidi: *Žitja Konstantina i Ćirila*, 91-119.

⁶⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 135-136, 144.

Kocelja u jugoslavenskog vladara Svetopeleka – Budimira. Pored toga pisac je jamačno poznao i žitije sv. Metodija, jer je odande preuzeto ime Svetopluka (=Svetopelek).⁶¹ Mošin, dakle, uklanjajući ono sumnjivo Šišićevo tumačenje, rješava se nepotrebnih domišljanja i jednostavno pretpostavlja da je autoru *Ljetopisa* pred očima bilo i Konstantinovo žitje i Metodovo žitje (inače, oba su najvjerojatnije nastala odmah po smrti braće, dakle u drugoj polovici IX. stoljeća).⁶² Margetić je pak to proširio na temelju konkretnih podataka koji su svojstveni različitim izvorima: „ukratko, naše je mišljenje da je sastavljač Ljetopisa imao pred sobom *Žitja* slavenskih apostola (odatle poznavanje imena Konstantinova oca), latinski pisanu Italsku legendu (papina dozvola da Konstantin preuzme ime Ćiril) i možda grčki pisanu *Vita Clementis* (pokrštenje Bugara).”⁶³ No, time već dolazimo do pokušaja obogaćivanja ili konkretiziranja slike o vrelima za IX. glavu *Ljetopisa*. Što se Svetopeleka tiče, čini se najvjerojatnijim da njegovo diskurzivno podrijetlo treba vidjeti u presijecanju modelâ panonskog kneza Kocelja i moravskog kneza Svatopluka, s naglaskom na fonetsku dimenziju potonjeg.

Međutim, drugačije je postavljen problem podrijetla misteriozne „slavenske knjige” imena *Methodius*, s obzirom na to da ovdje izostaje makar i osnovna kontura rješenja, o čemu svjedoči dublja disperzija među odgovorima koje su povjesničari ponudili. Možda je pritom paradoksalno da se među elementima narativa o Svetopeleku upravo *liber Methodius* pokazao najizdržljivijim. Drugim riječima, uslijed brojnih promjena koje su zadesile taj narativ pri provlačenju kroz različite prerade, *Methodius* je opstao u svim redakcijama i verzijama *Ljetopisa popa Dukljanina*.⁶⁴

Šišić donosi različita mišljenja svojih prethodnika i suvremenika⁶⁵ – za Jovana Subotića, *liber Methodius* postojao je u onakvom obliku kakvog ga opisuje autor *Ljetopisa*; Luki Jeliću to je bio „zbornik starohrvatskih zakona o teritorijalnom i državnom uređenju, dakako uz bilješke, kada i kako postadoše ti zakoni, dakle o saborima, na kojima se je uzakonilo državno uređenje”,⁶⁶ odnosno zbornik koji je autor *Hrvatske redakcije* pronašao i adaptirao u svoje djelo; Marko Kostrenčić uočio je pak da se u Metodovom žitju spominje Metodov prijevod jednog bizantskog nomokanona (zbirke crkvenih pravila i svjetovnih

⁶¹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 30.

⁶² Vidi: *Žitja Konstantina i Ćirila*, 15-19.

⁶³ Lujo Margetić, „*Liber Methodius* i pitanje vrela devete glave Ljetopisa popa Dukljanina”, *Croatica Christiana Periodica* 24, br. 46 (2000): 5.

⁶⁴ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 30.

⁶⁵ Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 126-136.

⁶⁶ Luka Jelić, „Duvanjski sabor”, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10 (1909): 136.

zakona),⁶⁷ te stoga zaključio da je autor *Ljetopisa* upravo na to mislio s onim *liber Methodius*; Vjekoslav Klaić reče da je to sigurno bila nekakva „zbirka raznih spisa i dokumenata”,⁶⁸ ali ne i uređen zbornik, kako je Jelić htio, niti nomokanon, jer kakve veze, pita se Klaić, imaju bizantske crkvene i svjetovne odredbe sa Svetopelevkim zakonodavstvom i razgraničenjem njegova kraljevstva. Šišiću je sve ovo neprihvatljivo, njega bode u oči kako rečenica o *liber Methodius* u *Ljetopisu* narušava inače tečnu misao, stoga poseže za svojim dežurnim krivcem, glosatorom koji je u XIII. stoljeću umetnuo tu rečenicu, a koji je zapravo na umu imao Metodovo žitje.⁶⁹ Opet, ni ovo mu mišljenje više nije prihvaćeno. Mošin se pak oslonio na Konstrenčića, dodavši njegovoj ideji mogućnost da je Metodov Nomokanon koji je autoru *Ljetopisa* bio na raspolaganju možda imao nekakav dodatak o Svatoplukovom saboru, zakonima i/ili ugovorima o međama te druge neke podatke koje nalazimo u IX. glavi, primjerice o papi Stjepanu. No, Mošin dodaje i drugu mogućnost, da se možda radi i o nekakvoj izgubljenoj redakciji Panonskih žitja (dakle, Konstantinovog ili Metodovog).⁷⁰ U svom *Pregledu izvora*, Nada Klaić jednostavno je ustvrdila da se autor *Ljetopisa* za konstrukciju IX. glave služio Konstantinovom legendom te da je upravo ona „toliko prijeporni 'liber Methodius'.”⁷¹ U novije vrijeme je Margetić pisao o tome, polemizirajući sa Steindorffom. Vidjeli smo već njegov zaključak o tome koje je sve izvore o solunskoj braći autor *Ljetopisa* koristio pri stvaranju IX. glave, no vijest o tom prijepornom *liber Methodius* smatra jednostavno preuzetom iz Metodovog žitja, na temelju podatka o Metodovom prijevodu Nomokanona koji se u njemu nalazi.⁷² To, međutim, otvara pitanje zašto bi autor *Ljetopisa* upućivao čitatelja na takav izvor. Ne bi li se potencijalni čitatelj razočarao kad bi otvorio Metodovo žitje i otkrio da u njemu nema obećanih podataka o Svetopeleku i njegovom zakonodavstvu? Zagonetka koju predstavlja taj nesretni izvor, dakle, još nije riješena, ali okvir unutar kojeg se možemo barem sa sigurnošću kretati jest taj da *liber Methodius*, a i sami Svetopelek pripadaju ćirilometodskoj tradiciji i krugu izvora o svetoj braći. No, ovdje bih se zaustavio, kako bih uključio drugi izvor koji stoji uz bok *Ljetopisu*, a to je tzv. *Hrvatska redakcija* ili *Hrvatska kronika*.

⁶⁷ „Metodijev *Nomokanon* zapravo je prerađena kanonska zbirka carigradskog patrijarha Joana Sholastika (565-577) tzv. *Sinagoge od 50 titula*. Metodije je taj zbornik skratio za trećinu, ali je unio neke kanone što su se ticali slavenskoga svijeta.” – *Žitja Konstantina i Ćirila*, 116.

⁶⁸ Vjekoslav Klaić, „Narodni sabor i krunisanje kralja na Duvanjskom polju”, u: *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, ur. Josip Bratulić (Zagreb: Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 1998), 67.

⁶⁹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 126, 135-136.

⁷⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 30, 32.

⁷¹ Klaić, *Pregled izvora*, 19.

⁷² Margetić, „*Liber Methodius*”, 3, 8.

4. O HRVATSKOJ REDAKCIJI LJETOPISA POPA DUKLJANINA

Ako su se problemi vezani uz *Ljetopis popa Dukljanina* činili obeshrabrujućima, govoriti o *Hrvatskoj redakciji* (kako ću u nastavku i oslovljavati to djelo) znači zalaziti u još mutnije vode. No, prije tretmana nalik onome s početka drugog poglavlja, preglednije će biti odmah se pozabaviti sadržajnom razinom ovoga teksta, pisanog hrvatskim jezikom. Prvih devet glava *Ljetopisa popa Dukljanina* i njegove *Hrvatske redakcije* načelno se poklapaju u narativnim obrisima, ali potonje djelo donosi gdje koje intervencije u imenoslovlju, odnosno promjene kako osobnih, tako i geografskih imena, te ponešto velikodušnije informiranje o godinama, ali izostavlja uvodno obraćanje čitateljstvu. Početni Svevlad je ovdje Sviholad, njegovi sinovi Brus i Ostroilo postaju Bris i Stroil, a Totila ostaje isti. Oni se sa svojim Gotima pojavljuju na istoku 357., a mlađa braća kreću već poznatim putem, sada mnogo detaljnije opisanim, te se razdvajaju 378. godine. Slijede zatim, redom, Stroilovi potomci Sviovlad, Silimir, Bladin te Ratimir. Kao i prije, Ratimira naslijediše četiri neimenovana, nepravedna kralja, ali ovdje dolazi novi podatak – poslije smrti drugog od te četvorice kraljeva prekida se dotadašnja loza („i on umr[v]še, ne biše veće kralji togaj kolina”).⁷³ Konačno, četvrtog kralja naslijedi jedan od njegovih sinova imena Satimir (kasnije Satamir), koji je prestao progoniti kršćane i u čije vrijeme je počeo djelovati „jedan človik mnogo naučen i filosof, imena Konstanc”,⁷⁴ uspješno propovijedajući kršćanstvo Kazarima i Bugarima.⁷⁵

Tako se dolazi do IX. glave *Hrvatske redakcije*,⁷⁶ u kojoj je štošta promijenjeno, počevši od glavnog uboda u oko, a to je ime kralja koji preuzima prijestolje od svog oca Satimira. Umjesto očekivanog Svetopeleka (ili nekog sličnog oblika), *Hrvatska redakcija* informira nas da „poča kraljevati muž dobar i pravedan, imenom Budimir”.⁷⁷ Papa Stjepan poziva k sebi Konstantina, koji pak prije polaska „naredi popove i knjigu harvacku i istumači iz grčkoga knjigu harvacku: istumači evanjelja i sve pistule crikvene, i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem, i naredi misu i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu.”⁷⁸ *Hrvatska redakcija*, dakle, za razliku od *Ljetopisa*, ovdje slavenski jezik mijenja hrvatskim te uklanja detalj o uređenju mise „po grčkom načinu”. U nastavku se dvije verzije priče privremeno poklapaju – Konstantin prolazi Budimirovim kraljevstvom, u kojem

⁷³ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 47.

⁷⁴ Ibid, 48.

⁷⁵ Vidi: Ibid, 40-48.

⁷⁶ Vidi: Ibid, 48-57.

⁷⁷ Ibid, 48.

⁷⁸ Ibid, 49.

je srdačno primljen, te kralju i njegovim podanicima navješćuje kršćanstvo, a zatim, nakon nekoliko dana učvršćivanja nove vjere, nastavlja prema Rimu. Budimir zatim nalaže obnovu razorenih gradova te utvrđivanje granica, ali kako mudri ljudi njegovog kraljevstva nisu mogli ispuniti drugi zahtjev, moli istog papu Stjepana i bizantskog cara, ali ne Mihajla, kako hoće *Ljetopis*, već Konstantina, da mu pošalju korisne isprave i poslanike. U ovoj verziji papa šalje dva bezimena kardinala i dva biskupa, a pozivu se odaziva i drugi put spomenuti car, kojeg se sada ipak naziva Mihajlom, premda o njegovom izaslanstvu ne dobivamo nikakvih dodatnih informacija. Poslanici „najdoše kralja na planini, ka se diše Hlivaj”,⁷⁹ gdje se zatim održava dvanaestodnevni sabor (osam dana je posvećeno crkvenim, četiri svjetovnim pitanjima), na kojem „gardinali i biskupi s voljom svega puka posvetiše kralja i potvrdiše u kraljevstvo, [...] potom učiniše arhibiskupe i biskupe, i posvetiše jih, i razdiliše jih po gradovima onakoj, kako i prvo raspa biše bilo”.⁸⁰ Spominju se konkretno dva nadbiskupa – jedan je poslan u Salonu, drugi u Duklju, ali izostaje popis sufraganskih biskupija. Budimir nato stavlja sve crkve pod kraljevsku zaštitu. Slijedi reorganizacija kraljevstva, odnosno podjela istog na Primorje i „Surbiju”. Potonju Budimir razdijeli na Bosnu (zapadno od Drine) i Rašku (istočno), a Primorje „razdili na dvoje počamše od mista [i] grada ki po poganih bi razrušen, ki se zove Dalma, gdi sa [s]hodom biše, deri do mista, ko se zove Valdemin. Od Dalme do Valdemina prozva Hrvate Bile, što su Dalmatini Nižnji. I još od mista Dalme do Bandalona grada, ča se sada zove Drač, dotla prozva *Gornju Dalmaciju*”.⁸¹ Postavi zatim banove, hercege, kneževe i satnike, te im odredi ovlasti i hijerarhiju. Na ovom mjestu se i *Hrvatska redakcija* upliće u radnju, napominjući da „ako tko hoće napuno znati naredbu ku učiniše i mejaše kudi postaviše i zemljam imena, vazmi knjige ke pri Hrvatih ostaše i pri njih se nahode, a zovu se 'Metodios'”.⁸² Konačno, po završetku sabora, prešućujući daljnje biografske crtice, *Hrvatska redakcija* zaključuje glavu smrću Budimira koji je kraljevao četrdeset godina i tri mjeseca te „sedminade[se]te dan umri, na devet miseca marča i pogreben bi u crikvi blažene svete Marije u gradu Dokoliji”.⁸³

Naziru se, dakle, osnovni obrisi početnog narativa *Hrvatske redakcije* koji se, kako naizgled djeluje, poklapaju s onima u *Ljetopisu popa Dukljanina*, no izoštri li se slika, na vidjelo izlaze brojni otkloni, nesuglasice i proturječja. Već je istaknuta pretvorba slavenskog jezika u hrvatski, što je popraćeno prešutnim minoriziranjem grčkog, odnosno bizantskog elementa – ne samo što *Hrvatska redakcija* uklanja formulaciju *more Graecorum* kojom

⁷⁹ Ibid, 51.

⁸⁰ Ibid, 52-53.

⁸¹ Ibid, 54.

⁸² Ibid, 56.

⁸³ Ibid.

Ljetopis karakterizira misu kakvu je uredio sv. Konstantin (i to po vlastitom nahođenju), nego ona to pripisuje papinskom autoritetu.⁸⁴ K tome umanjuje ulogu bizantskih poslanika i cara Mihajla/Konstantina. Razlika u imenima bizantskog cara – prvi put ga se naziva Konstantinom, drugi put Mihajlom – može se objasniti „ispadanjem”, vjerojatno nehomičnim, imena Mihajlo pri prevođenju „*ad imperatorem Constantinopolitanae urbis Michaellem*”,⁸⁵ kako stoji u izvorniku, u korist pogrešnog imenovanja cara vlastitom mu prijestolnicom.⁸⁶ Drugo proturječje tiče se mjesta održavanja sabora – posve jasno se navodi da su kardinali i biskupi koje je papa poslao našli Budimira na izvjesnoj planini Hlivaj, gdje ih je kralj srdačno primio. Potom je zapovijedio okupljanje čitavog naroda „na ovom polju”,⁸⁷ te je po naknadnom dolasku bizantskih izaslanika započeo sabor. Malo kasnije, međutim, pri navođenju zemalja na koje je Budimir podijelio kraljevstvo, uz spomen grada Dalme kao točke razgraničenja između dviju Dalmacija, prikrala se opaska da se upravo tamo održao sabor, što je u izravnom protuslovlju s onom planinom Hlivaj, ali se zato slaže s onim *in planitie Dalmae*, kako stoji u *Ljetopisu*. Dva se teksta razlikuju i po pitanju papinskog poslanstva jer *Hrvatska redakcija* smanjuje broj kardinala s tri na dva te među njima ne prepoznaje više nikakvog Honorija, ali zato uvećava njihovu ulogu na saboru – oni su ti koji posvećuju dva nadbiskupa i podložne im biskupije, premda njihov detaljan popis, vrlo znakovito, izostaje. Misterij nestanka Honorija Šišić objašnjava tako što mu ime smatra kasnijom glosom, kao što i inače većinu poteškoća u ovim izvorima rješava svaljivanjem krivice na nekog glosatora, suprotstavljajući se jednostavnijoj mogućnosti, koju je iznio Ivan Črnčić, a s njom se složio Mošin, da je originalno „*Honorium [...] cardinalem*”⁸⁸ bilo krivo pročitano kao *unum cardinalem*, iz čega je nastalo „jednoga gardinala”.⁸⁹ Ovako postavljeno, čini se da Črnčićovo rješenje počiva na jednoj pretpostavci, no otkrije li se fragment onoga što skrivaju točkice u netom citiranoj frazi, vidjet će se kako u *Ljetopisu* stoji *Honorium nomine [...] cardinalem*. Stoga se mora također pretpostaviti da je nepoznati prevoditelj, osim što je kardinalovo ime krivo pročitao kao *unum*, previdio (svjesno ili namjerno) ablativ *nomine* koji poprilično jasno upućuje što bi prethodna riječ, makar bila nečitka, trebala značiti, što zapravo oslabljuje Črnčićevu hipotezu. Što se krunidbe tiče, dok *Ljetopis* izrijekom navodi ruku vikara Honorija kao instrumentalnu pri tom činu, *Hrvatska redakcija* ne govori o krunidbi, već o

⁸⁴ Mladen Ančić, „Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije (Vrijeme nastanka i autorstvo Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina)”, *Zgodovinski časopis* 44, br. 4 (1990): 527.

⁸⁵ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 50.

⁸⁶ Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 395.

⁸⁷ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 52.

⁸⁸ *Ibid*, 51.

⁸⁹ Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 396; *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 51.

posvećenju, izbacujući ono „*more Romanorum regum*”, ali dodajući privolu čitavog naroda. Nadalje, tkogod je oprezniji mogao primijetiti da se pri citiranju podjele Dalmacije na Donju i Gornju potonji pridjev pojavio u kurzivu. Tako ga je još Šišić ukosio, što je Mošin preuzeo u svom izdanju *Ljetopisa* (i *Hrvatske redakcije*), istaknuvši time vlastitu intervenciju u tekst, odnosnu zamjenu originalnog „dongiu” (dakle, „donju”) tim pridjevom, optužujući nekog prepisivača za omašku kojom bi, ostavi li ju se neispravljenom, Dalmacija zapravo bila dvaput podijeljena na Donju.⁹⁰ Mladen Ančić se pak u svojoj analizi *Hrvatske redakcije* ili *Ljetopisa kraljeva Hrvatske i Dalmacije*, kako naziva to djelo slijedeći Marulića, usprotivio toj odgonetci, držeći podjelu na Dalmatine Nižnje i Donju Dalmaciju svjesnom odlukom autora, jer je to, kako on reče, u skladu s općom namjerom teksta.⁹¹ Konačno, upozorio bih tek na to da se tekstovi razlikuju i po pitanju trajanja Svetopelekove/Budimirove vlasti – prema *Ljetopisu*, kraljevaio je četrdeset godina i četiri mjeseca, dok *Hrvatska redakcija* to skraćuje na četrdeset godina i tri mjeseca. Radi li se o propustu prevoditelja, prepisivača ili nekog trećeg, ili je pak riječ o svjesnoj odluci s nekim dodatnim značenjem, teško je reći.

Sve ove nepodudarnosti između *Ljetopisa* i njegove *Hrvatske redakcije*, uključujući i još netaknuti problem odnosa Svetopeleka i Budimira, zapravo su odjeci problema koji ih sve obuhvaća, a to je pitanje odnosa tih dvaju izvora, s kojim se historiografija nikako nije bezbolno suočavala. Iz prijašnjih se stranica već moglo nazrijeti kamo naginje ovaj rad, no neće škoditi osvrnuti se na povijest te povijesne problematike. Dvojbe koje su okruživale ili, možda bolje, okružuju *Ljetopis*, iste su boljke koje progone i *Hrvatsku redakciju*, samo je intenzitet simptoma različit.

Što se naslova tiče, prolista li tkogod literaturu, uočit će da među autorima prevladavaju dvije opcije – dok će jedni govoriti o *Hrvatskoj redakciji*, drugi će to djelo nazivati *Hrvatskom kronikom*. Ančić predstavlja svojevrsnu iznimku jer, premda se među početnim riječima njegove maločas spomenute analize, pa i u samom podnaslovu, služi pojmom *redakcije*, u ostatku svoga članka dosljedno barata imenom *Ljetopis kraljeva Dalmacije i Hrvatske*, što je retrogradno preuzeo od naslova kasnijeg Marulićevog prijevoda istog djela na latinski (*Regum Dalmatiae atque Croatiae gesta*). Međutim, primijetit će se i da isti autori ne posvećuju mnogo, ako uopće, pozornosti pitanju imena tog djela, već šutke izabiru jednu od dvije prevladavajuće varijante. Drugim riječima, posve suprotno od slučaja s *Ljetopisom popa Dukljanina*, poprišta žestokih onomastičkih rasprava, na ovom polju kao da

⁹⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 399.

⁹¹ Ančić, „Ljetopis kraljeva”, 526.

se sva borbenost među povjesničarima iscrpila u korist miroljubive koegzistencije obiju inačica. Dalo bi se raspravljati zašto je tomu tako, no valja barem upozoriti na to da ni *kronika* ni *redakcija* nisu posve bezazleni pojmovi, odnosno da izbor jedne ili druge nije bez svojih posljedica. Pojam *kronike* načelno je sadržajno prikladniji jer se radi o narativnom izvoru koji niže događaje prema vremenskom slijedu, ali zato zamagljuje imanentnu mu povezanost s *Ljetopisom*. Kaže li se pak *Hrvatska redakcija (Ljetopisa popa Dukljanina)*, postiže se obrnuti efekt – ističe se upravo povezanost dvaju tekstova, no to otvara problem njihova odnosa jer se poklapaju (više ili manje) tek u prve dvadeset i tri glave, nakon čega *Hrvatska redakcija* kreće u posve samostalnom smjeru, prema legendarnoj smrti kralja Zvonimira. Rekao bih, dakle, da izbor između *kronike* i *redakcije* svjedoči o onome što je povjesničaru bitnije naglasiti – ovdje je to ipak odnos među tekstovima.

Potruga za autorom se također drugačije odvijala. Dok se u slučaju *Ljetopisa popa Dukljanina* kroz XX. stoljeće, počevši od Vjekoslava Klaića, postupno oblikovalo i konkretiziralo mišljenje da taj pop nije nitko drugi doli Grgur Barski, *Hrvatska redakcija* ostala je bez sličnog detektivskog procesa, a jedini pomaci u istrazi rezultirali su tek osnovnim staleškim i zemljopisnim konturama autora ili, možda točnije, prerađivača. Tako Ančić najraširenijim drži „ono shvaćanje po kojem je [...] Hrvatska redakcija [...] djelo anonimnog svećenika, koji je živio u drugoj polovici XIV, odnosno u prvoj polovici XV st., negdje u okolici Splita.”⁹² Valja dodati da je *Hrvatska redakcija* i inače uživala manje pažnje kao cjelovito djelo, ostajući u sjeni *Ljetopisa* ili trpeći seciranja radi proučavanja podrijetla legende o nasilnoj smrti kralja Zvonimira, vjerojatno zbog očite nepouzdanosti ranijih glava. Ančić se stoga latio nezahvalnog posla identificiranja tog anonimna, metodom analize onih sastavnica teksta koje predstavljaju pukotine kroz koje se može nazrijeti profil autora i sociokulturne klime razdoblja između 1350. i 1450. godine, na temelju čega je zatim potražio osobu poznatu nam iz arhivskih građa, koja bi se uklopila u tako zadane okvire. Odbivši prvo ideju da je autor bio svećenik, Ančić je pronašao svog osumnjičenika u magistru Nikoli, sinu Jurja iz Krajine, ravnatelju općinske škole u Trogiru u kojem je prebivao od 1416. do 1448. godine.⁹³ Odmah upada u oči podrijetlo rečenog Nikole jer je upravo u istoj Krajini (u makarskom primorju) 1500. godine splitski patricij Dmine Papalić pronašao rukopis *Hrvatske redakcije* i prepisao ga „rič po rič”,⁹⁴ što se čini da potkrepljuje Ančićevu hipotezu. Međutim, ona je ostala osamljenim pokušajem da se otkrije autora *Hrvatske redakcije*, bez prevelikog

⁹² Ibid, 521-522.

⁹³ Vidi: Ibid, 524-533.

⁹⁴ Neven Jovanović, „Marulićev prijevod *Hrvatske kronike* i ovo izdanje”, u: Marko Marulić, *Latinska manja djela II*, priredili i preveli Vedran Gligo, Veljko Gortan, Neven Jovanović, Darko Novaković i Vlado Rezar (Split: Književni krug, 2011), 127.

odjeka u historiografiji. Premda se Ančiću ne može osporiti kvalitetno skiciranje političkih, društvenih i kulturnih prilika u Dalmaciji XV. stoljeća, dakle konteksta nastanka tog djela, „u kojem netko sumira svoja znanja i predstave o 'procesu raspadanja jedinstvenog hrvatskog kraljevstva', i o gubitku, u srednjovjekovnom smislu shvaćene, državne nezavisnosti upravo onog dijela tog 'kraljevstva' koji je zadržao hrvatsko ime”,⁹⁵ ostaje zamjerka da se Nikola iz Krajine tek uklapa u profil osobe kakva je mogla napisati ili sastaviti *Hrvatsku redakciju*, što je daleko od dokaza da je upravo on taj koji je to i napravio.

Dakle, Ančić se sa svojim Nikolom opredijelio za prvu polovicu XV. stoljeća kao razdoblje nastanka *Hrvatske redakcije*, držeći ju kompilacijom dvaju starijih tekstova (naime, prvih dvadeset i tri glava *Ljetopisa* te legende o smrti kralja Zvonimira), prerađenih ili prilagođenih prema autorovom korpusu saznanja, shvaćanja, pa i namjera.⁹⁶ Time se dolazi do problema datiranja. Ono što Ančić naziva danas široko prihvaćenim mišljenjem, nužno je povezano s pitanjem pripada li pravo seniorata *Ljetopisu* ili *Hrvatskoj redakciji*. Spor se, dakle, načelno može podijeliti u dva, ali nikako jednodušna tabora. Ančić ih personificira starijim autorima, s jedne strane Lukom Jelićem i Dominikom Mandićem, koji su bili mišljenja da je autor *Ljetopisa* preveo ili preradio na latinski one prve dvadeset i tri glave, pa na to dodao vlastiti tekst o povijesti dukljanskih vladara, a s druge Vatroslavom Jagićem i Ivanom Črnčićem, koji su se poslužili jezičnom analizom pri smještanju *Hrvatske redakcije* čak u drugu polovicu XV. ili početne godine XVI. stoljeća.⁹⁷ O nesrazmjerima unutar tabora najbolje svjedoče Jelićevi zaključci, prema kojima je *Hrvatska redakcija* nastala u XIV. stoljeću kao prerada nekog izgubljenog vladarskog kataloga na koju su dodani podatci preuzeti iz drugih izvora, te da „Libellus Gothorum nije drugo negoli prevod 'Hrvatske kronike', učinjen od popa Dukljanina sredinom XVI. stoljeća”.⁹⁸ U relativno novije vrijeme ove se strane tabora drži Ivan Mužić.⁹⁹

Druga je strana brojnija, njezino stajalište danas zaista i prevladava, premda ni njezini akteri nisu uvijek bili skloni složiti se po pitanju kojem stoljeću se valja prikloniti. Kao primjer navodim Šišića, koji se ovoga puta složio s Račkim i prihvatio XIV. stoljeće kao vrijeme nastanka *Hrvatske redakcije*, polemizirajući s Jagićem i tvrdeći da se rezultati njegove jezične analize mogu odnositi tek na Papalićev i na kasniji Kaletićev prijepis, a koji su pritom lako mogli izmjenjivati i dopunjavati pronađeni tekst prema vlastitom nahodanju, zbog čega, Šišić će, nema razloga posezati za drugom polovicom XV. stoljeća. Naprotiv, Šišić

⁹⁵ Ančić, „Ljetopis kraljeva”, 544.

⁹⁶ Ibid, 522, 524, 527.

⁹⁷ Ibid, 521; *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 17.

⁹⁸ Jelić, „Duvanjski sabor”, 135.

⁹⁹ Vidi: Ivan Mužić, *Hrvatska kronika: 547. - 1089.*, 5. izd. (Split: Marjan tisak, 2002), 31-36, 97.

se poveo za jednom interpolacijom u kartularu samostana sv. Petra u Selu u Poljicama, koja glasi „*a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suinimiri regis Croatorum*”, datiranom upravo XIV. stoljećem, zaključivši iz toga da je *Hrvatska redakcija* nastala netom prije, u okolici Splita iz pera nekog nepoznatog svećenika.¹⁰⁰ O tom pripisu i kartularu bit će još riječi.

Mošin je postavio svojevrsno kompromisno rješenje između dvaju tabora – „nije isključeno, da je u hrvatskoj kronici sačuvana prvobitna redakcija prvoga sastavnog dijela Dukljanina, nadopunjena u XIV. vijeku podacima o tri hrvatska kralja i znatno prerađena prilikom sastavljanja Dukljaninove kompilacije.”¹⁰¹ Drugim riječima, premda se ne opredjeljuje jasno za tako nešto, on dopušta mogućnost da je *Hrvatska redakcija* prethodila *Ljetopisu*, ali u obliku nekog starijeg, izvornog teksta koji predstavlja ono zajedničko dvama djelima (dakle, prve dvadeset i tri glave), te koji je u XIV. stoljeću netko nadopunio dijelom o Zvonimiru, a u koji je autor *Ljetopisa* sastavljajući svoje djelo znatno više intervenirao. Ili još konkretnije, dok prevladava mišljenje da je *Hrvatska redakcija* upravo to – redakcija ili revidirana verzija prvoga dijela *Ljetopisa*, Mošin predlaže zajedničko im podrijetlo u jednom izvorišnom tekstu (koji bi bio upravo onaj *libellus Gothorum*) kojemu je *Hrvatska redakcija* vjernija nego *Ljetopis* koji od njega znatnije odstupa.¹⁰² Odjek je to zapravo ranije i vrlo složene geneze *Ljetopisa popa Dukljanina* koju je predložio Milorad Medini i koji taj stariji predložak naziva Trebinjskom kronikom, pisanom latinskim jezikom u vrijeme cara Bazilija II., oko 1020. godine. Ukratko, tu je kroniku isti ili možda neki drugi autor, ali svakako ubrzo nakon sastavljanja, nadopunio pričom o solunskoj braći i saboru te legendom o kralju Vladimiru, a kao takva nam je ostala sačuvana tek djelomično, u prve dvadeset i tri glave *Hrvatske redakcije* (dakle, na hrvatskom jeziku) nastale u XIV. stoljeću. Tu je kroniku neki barski svećenik oko 1180. godine preuzeo, izmijenio i nadopunio poviješću dukljanskih vladara, napisavši ju prvo na slavenskom, a zatim prevevši ju na latinski. No, ni to nije sve – *Ljetopis* je bio prerađen još jednom u Dubrovniku, u XIV. stoljeću kada mu je dodana priča o osnutku istog grada i upravo je to, kaže Medini, tekst kojim danas raspoložemo, odnosno ono što se naziva latinskom redakcijom *Ljetopisa popa Dukljanina*.¹⁰³ Ovo danas nije rašireno, izuzev ideje o trodijelnosti *Ljetopisa*, na koju je Medini upozorio.

I tko bi se sada snašao u ovom labirintu? Ima li mjesta optimizmu? Probajmo barem sažeti rješenja odnosa između ovih dvaju zagonetnih djela. Na prvom mjestu imamo mišljenje

¹⁰⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 161-163.

¹⁰¹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 33-34.

¹⁰² Vidi: Ibid, 21, 28, 33-34.

¹⁰³ Milorad Medini, „Kako je postao Ljetopis popa Dukljanina”, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* knj. 273, 123 (1942): 113, 147, 155-156.

da je *Hrvatska redakcija* starija od *Ljetopisa*, odnosno da mu je poslužila kao slavenski predložak pri prijevodu na latinski, međutim ono je danas najslabije zastupljeno. Budući da *Hrvatsku redakciju*, ili barem bitnu nam IX. glavu, nagrizaju poprilično očita proturječja, nelogičnosti i druge pukotine u tekstu, jednostavnije je i bezbolnije objasniti te probleme prihvatiti li se obrnuto tumačenje, ono koje u *Ljetopisu* vidi starije djelo na čijoj preradbi se temelji *Hrvatska redakcija*. Ono svakako ima brojnije sljedbenike koji su, rekao bih, s pravom uvjereni u ispravnost svojeg puta. Na kraju krajeva, čak i uvjetno nazvana srednja struja, koja naglasak stavlja na zajedničko podrijetlo obaju djela, pri čemu će neki reći da od njega više varira *Hrvatska redakcija*, a drugi *Ljetopis*, više naginje k pripisivanju dobne prednosti upravo potonjem djelu. Ne smije se pritom zanemariti da se još uvijek radi o relativnoj, a ne apsolutnoj kronologiji, no tko li još gaji nade u dosezanje rješenja? Zasad, zadovoljimo se prihvaćenim, ali aproksimativnim vremenskim okvirom nastanka *Hrvatske redakcije*, dakle XIV. i XV. stoljećem. No, kako se to onda odražava na Svetopeleka i Budimira?

5. O ODNOSU IZMEĐU KRALJA SVETOPELEKA I KRALJA BUDIMIRA

Ne mislim, dakle, da je pogrešno reći da je Svetopelek stariji od Budimira. O njegovom podrijetlu bilo je već rečeno – čini se jasnim da potječe iz moravske povijesti i legendi o solunskoj braći koje je autor *Ljetopisa* inkorporirao u to djelo i preradio za svoje potrebe. U nizu gotskih, odnosno slavenskih vladara neprekinute dinastije prvo zbiljski presudno mjesto prepustio je kralju kojeg je pod utjecajem navedenih izvora krstio imenom Svetopelek, premda je ono ili barem u nekom sličnom obliku apsolutno nepoznato u povijesti Južnih Slavena. Radi se, dakle, o prvome kralju koji ne samo što je prihvatio kršćanstvo, nego je i uspostavio crkvenu i državnu organizaciju kakva je autoru *Ljetopisa* bila očito od velikog značaja, odnosno o kralju na kojeg je pao teret odr(a)žavanja interesa koji su vodili rečenog ljetopisca. Taj je pak vidnom blagonaklonošću obogatio Svetopeleka novim epitetima, doduše malobrojnim, ali kršćanski obojenim, kako bi dodatno naglasio transformaciju dinastije kojoj je Svetopelek – „*rex dei sapientia plenus*”,¹⁰⁴ „*rex christianissimus*”,¹⁰⁵ „*rex benignissimus*”,¹⁰⁶ „*rex sanctissimus*”¹⁰⁷ – bio katalizatorom. Uz to, izdvojio ga je i, govoreći u kontekstu *Ljetopisa*, rijetkom privilegijom fiksiranja vremenskih koordinata; drugim riječima, Svetopelek je jedan od samo tri kralja kojima je posvećen neki datum, a to je onaj

¹⁰⁴ Ibid, 50.

¹⁰⁵ Ibid, 52.

¹⁰⁶ Ibid, 56.

¹⁰⁷ Ibid, 56.

17. ožujka, dan njegove smrti.¹⁰⁸ Međutim, moglo bi se ciničnije pristupiti tome i reći da je Svetopelek zapravo poslužio kao sredstvo kojim je autor *Ljetopisa* izrazio ono do čega mu je više bilo stalo, a to je političko-crkvena sfera Svetopelekova kraljevanja kao projekcija gorućih pitanja za dukljansku Crkvu i državu u drugoj polovici XII. stoljeća. Ne treba zaboraviti ni na Svetopelekovu didaktičku funkciju, u svjetlu uvodnog priznanja autora *Ljetopisa* da piše o slavenskim djelima i ratovima, između ostalog, na nagovor barske mladeži. Cinizam je ipak neopravdan, a historiografija se uglavnom zaista i slaže da je ljetopiscu IX. glava poslužila kao projekcija, ako ne idealiziranog, onda barem žuđenog stanja dukljanskog kraljevstva – ona je „etiološka rekonstrukcija za tumačenje državnog i društvenog uređenja XII. vijeka, izrađena pomoću tradicije o misiji slavenskog apostola.”¹⁰⁹ Autoritetom ćirilometodske tradicije, IX. glava posjeduje jasne crkveno-političke programatske funkcije, a prema tome i dublja značenja. S obzirom na prethodno viđen kontekst u kojem se barska crkva našla u drugoj polovici XII. stoljeća, sporeći se s dubrovačkom nadbiskupijom, sigurno nije bezazleno to što autor *Ljetopisa* Dubrovnik potiskuje na rang sufragana salonitanske nadbiskupije, jedine nadbiskupije uz dukljansku u čitavom Svetopelekovom kraljevstvu, a da takav ustroj dolazi uz harmoničan spoj papinskog autoriteta i bizantske suglasnosti, dakle uz obostrani legitimacijski blagoslov.¹¹⁰ Čitavo djelo je „vješto komponiran idejno-politički i moralno didaktički spis”,¹¹¹ sa svrhom konstruiranja *ius antiquum*, ne samo za barsku ili dukljansku crkvu, nego i za dukljansko kraljevstvo, ugroženog u drugoj polovici XII. stoljeća usponom srpskih dinastija, te s namjerom da se čitateljstvo, posebno mlade, potakne na aktivniju ulogu u tom projektu.¹¹² Svetopelek pritom zauzima jedno od jakih strukturnih mjesta, na kojem je autor *Ljetopisa* položio veliki teret realizacije ovih funkcija, svrhâ i namjerâ.

Posve suprotno od *Ljetopisa*, višenamjenskog djela čiji su različiti dijelovi udešeni prema ostvarenju zajedničkog im cilja, cjelokupno težište *Hrvatske redakcije* pomaknuto je prema samom završetku, prema legendi o nasilnoj, nepravednoj i dalekosežnoj smrti kralja Zvonimira, kojoj prethodne glave služe tek kao svojevrsna uvertira i prikladan prostorno-vremenski i kontekstualni kraljevski niz „od kolijevke do groba”,¹¹³ izmijenjene upravo u tu svrhu i lišene elemenata koji toj svrsi ne doprinose. Indikativna je pritom tekstualna

¹⁰⁸ Peričić, *Sclavorum Regnum*, 158.

¹⁰⁹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 18.

¹¹⁰ Margetić, „Poruka i datacija“, 25-26.

¹¹¹ Peričić, *Sclavorum Regnum*, 242.

¹¹² *Ibid*, 47-48, 242.

¹¹³ Nada Klaić, „O legendarnoj smrti kralja Zvonimira”, *Istorijski zapisi* god. 16, knj. 20, 2 (1963): 231.

transformacija slavenskog elementa u hrvatski ili ono što Ančić naziva „dosljednim kroatiziranjem Dukljaninova teksta”,¹¹⁴ što pak, prihvati li se ona jednostavnija geneza, valja pripisati upravo onom pojedincu odgovornom za preinačenje prvih glava *Ljetopisa* u osnovicu *Hrvatske redakcije*. Tako je tvrdila Nada Klaić, suprotstavljajući se Radojčićevom mišljenju (da je prerađivač provodio rečenu transformaciju s namjerom da ocrni Hrvate) benignijim rješenjem – prerađivač se mijenjajući tekst jednostavno poslužio onim pojmovima koji su mu bili poznatiji, odnosno koji su u njegovo vrijeme bili aktualniji.¹¹⁵ Klatno je na drugu stranu pogurnuo Ančić, prema kojemu već citirana tema djela – a to je, ponovimo, prikaz procesa raspada hrvatskog kraljevstva i gubitka njegove neovisnosti (u srednjovjekovnom smislu), „utemeljen na korpusu 'činjenica' kojima je raspolagao [...] obrazovan čovjek naših krajeva u XIV i XV st.”¹¹⁶ – ima prateću funkciju oslobađanja hrvatskog identiteta od „barbarske hipoteke” koju je nametnula srednjovjekovna komunalna ideologija u kontekstu migracija i miješanja stanovništva u komunama.¹¹⁷ No u svakom slučaju, iako *Hrvatska redakcija s Ljetopisom* dijeli prostorno sužavanje narativa, ono je sada promijenilo putanju – više se ne polazi od općeg kraljevstva (Južnih) Slavena prema okvirima Duklje, nego od nedefinirane šire kraljevske zajednice prema kraljevstvu koje je eksplicitno hrvatsko, stoga dolazi i do identitetskog pomaka od slavenskog Svetopeleka do (još uvijek implicitno) hrvatskog kralja Budimira, prethodnika nesretnog Zvonimira.

Međutim, teže je objasniti kako je došlo do onomastičke rekonstrukcije kraljevog imena. Pogledajmo ju prvo u praksi – dok u *Ljetopisu* pet puta dolazi jednak indeklinabilni oblik 'Svetopelek', *Hrvatska redakcija* tek tri puta koristi oblik 'Budimir', a u drugim slučajevima poseže za perifrastičnom konstrukcijom utemeljenoj na „Svetom-puku”, čija varijabilnost unosi dodatni nered u ionako problematičnu IX. glavu. Po smrti Satimira „poča kraljevati muž dobar i pravden, imenom Budimir”,¹¹⁸ na kojeg se kasnije u tekstu referira kao „kralja Svetoga-puka”¹¹⁹ te „Budimira kralja Svetoga-puka”.¹²⁰ Taj puk gdjekad dobiva i određenu autonomiju – primjerice, papini poslanici imaju zadatak „oni Sveti-puk kripiti u viri i pripovidati”,¹²¹ Konstantin prolazi „kraljevstvom Svetoga-puka, koga biše na viru obratio, kojih gospodovaše mudri i dobri kralj Budimir”,¹²² po završetku sabori poslanici se opraštaju

¹¹⁴ Ančić, „Ljetopis kraljeva”, 524.

¹¹⁵ Klaić, „O legendarnoj smrti kralja Zvonimira”, 242.

¹¹⁶ Ančić, „Ljetopis kraljeva”, 527.

¹¹⁷ Ibid, 529, 537-541.

¹¹⁸ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 48.

¹¹⁹ Ibid, 50.

¹²⁰ Ibid, 50.

¹²¹ Ibid, 51.

¹²² Ibid, 49.

„od blaženoga kralja i Svetoga-puka” i slično.¹²³ Međutim, isti sabor započeo je „dobri kralj Svetoga nauka”,¹²⁴ a na samom početku IX. glave spomenuta konstrukcija preseljena je u sasvim drugo kraljevstvo: „I pojde [Konstantin, op. a.] u Kazariku i onde dobrovoljno primiše ga, i veseljahu se gospodstvu njegovu. I onde pribiva kraljujući Sveti-puk, koji Kostanc biše obratili.”¹²⁵ Nada Klaić je ovo posljednje neobično mjesto protumačila geografskim neznanjem sastavljača, koji je Budimira smjestio u Kazariju jer mu nije bilo poznato gdje bi se ona trebala nalaziti.¹²⁶ Za Šišića, to je dokaz da je pred tim sastavljačem bio neki prijelazni rukopis *Ljetopisa*, u kojem još uvijek nije u potpunosti bila provedena promjena iz Budimira u Svetopeleka,¹²⁷ što počiva na onoj njegovoj tezi da je u *Ljetopisu* originalno stajalo Budimir. Opet, Šišić je ostao usamljen u tom mišljenju.¹²⁸ Prije će biti onako kako je tvrdila Nada Klaić, a prije nje i djed joj Vjekoslav, naime, da sastavljaču *Hrvatske redakcije* nije odgovaralo ime Svetopelek, nepoznato u hrvatskoj povijesti, pa je „kralju dao domaće pučko ime Budimir”,¹²⁹ pri čemu je onaj „Sveti-puk” ostao kao prevodilački talog proizašao iz nepogrešivo uočljive fonetske sličnosti sa Svetopelekom. Iako hrvatska povijest ne poznaje nikakvog kralja ili barem kneza s imenom Budimir, ono ipak nije nečuveno, na što je Klaić i upozorio.¹³⁰ Tako se u Muncimirovoj povelji iz 892. godine među potpisnicima navode čak tri Budimira, odnosno potpisana je „*manu Budimiro, zuppani palatii*” i „*manu Budimiro, zuppano comitissae*”, te „*manu Stephano filio Budimiri*”¹³¹ (barem je tako u najstarijem sačuvanom prijepisu, iz 1568. godine, jer u kasnijem prijepisu iz 1620. umjesto prva dva stoje slični oblici – *Bundimerio* i *Bondumero*).¹³² K tome i Toma Arhiđakon spominje nekog zlikovca Budimira, Cetinjanina koji je sa svojom braćom zadavao muke Splićanima.¹³³

Radi se, dakle, o poznatom imenu koje je poslužilo kao alternativa jednom gotovo stranom elementu kakav je bio Svetopelek, što je u skladu s onom kroatizacijskom tendencijom koju je uočio Ančić ili, šire postavljeno, s namjerom prerađivača da tekst koji je

¹²³ Ibid, 56.

¹²⁴ Ibid, 52.

¹²⁵ Ibid, 49.

¹²⁶ Klaić, *Pregled izvora*, 22.

¹²⁷ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 392.

¹²⁸ Kažem usamljen, jer primijeti li tkogod da je i Medini tvrdio nešto slično, podsjećam na njegovo složeno rodoslovlje u čijoj shemi krivica promjene Budimira u Svetopeleka pada na pisca latinske redakcije, koja je, po njemu, mlađa od hrvatske. Vidi: Medini, „Kako je postao Ljetopis popa Dukljanina”, 149.

¹²⁹ Klaić, „Narodni sabor”, 63; Klaić, *Pregled izvora*, 22.

¹³⁰ Vidi: Klaić, „Narodni sabor”, 63.

¹³¹ Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, ur., *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 1, ur. ser. Marko Kostrenčić (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967), 22-25.

¹³² Vidi: CD 1, 23, 25.

¹³³ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol (Split: Književni krug, 2003), 156-157.

imao pred sobom prilagodi ne samo vlastitome korpusu znanja, nego i, valja pretpostaviti, očekivanjima implicitnog čitateljstva, odnosno da ga približi i učini razumljivijim publici kakvu je imao pred očima. Zoran primjer je teški anakronizam u obliku gotske provale u ugarsko kraljevstvo.¹³⁴ Taj je proces, osim pretvorbe nepoznatih ili teško shvatljivih elemenata u poznate i razumljive, uključivao i odstranjivanje onih slojeva narativa koji su u kontekstu novog vremena i novih potreba izgubili svoju nekadašnju značenjsku, konotativnu i/ili funkcionalnu vrijednost. Vrlo praktično, tekst *Hrvatske redakcije* lišen je konteksta spora između dubrovačke i barske crkve oko nadbiskupskog statusa, što je rezultiralo marginalizacijom onih elemenata koji su autoru *Ljetopisa* nekoć bili od iznimne važnosti, no koji su njegovom prerađivaču značili malo, ako išta.

A gdje li se taj šire shvaćeni proces manifestira očevidnije nego u svome hiponimu, u uklanjanju slavenskog elementa i postavljanju hrvatskog? U IX. glavi *Hrvatske redakcije* tako je Konstantinu pripisan prijevod liturgijskih knjiga na hrvatski jezik, a ne na slavenski, kako hoće ćirilometodska tradicija, a kasnije se preporučuje konzultiranje hrvatske knjige „Methodios”. Osim toga, kako je u XIV. i XV. stoljeću Bizant izgubio onu snagu i geopolitički značaj koji su ga činili aktualnim igračem na istočnojadranskoj obali XII. stoljeća i koji su ga, prema tome, učinili prisutnijim likom u *Ljetopisu* (sjetimo se samo onog proemanuelovskog stava koji je uočio Margetić), posljedično se *Hrvatska redakcija* mogla rasteretiti od nepotrebnih tendencioznih slojeva čija se eventualna performativna funkcija do tada posve iscrpila. Tako ispada ono „*more Graecorum*”, bezbrižnije se barata carskim imenom, a bizantske se poslanike degradira u svojevrsnu scenografsku informaciju. Paralelno tome, iz prijašnje načelne ravnopravnosti dvaju poslanstava, papinsko sada izbija na čelo – uloga papinskih poslanika znatno je uvećana, oni su prisutniji faktor kojem je čak pripisano ono važno mjesto posvećivanja dvaju nadbiskupa, salonitanskog i dukljanskog. K tome papinski autoritet natkriljuje spomenuto Konstantinovo prevodilaštvo, dok je u *Ljetopisu* papa tek pod dojmom Konstantinove reputacije i rezultata njegove autonomne djelatnosti. S druge strane, premda papinski poslanici imaju aktivniju ulogu, crkvena organizacija novog kršćanskog kraljevstva u kojoj oni sudjeluju, naizgled paradoksalno, pada u drugi plan – *Hrvatska redakcija* izostavlja popis sufragana dviju nadbiskupija, popis koji je, lišen konteksta *Ljetopisa* i crkveno-administrativnog spora XII. stoljeća, izgubio svoje prijašnje semantičko bogatstvo i time postao suvišan.¹³⁵

¹³⁴ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 40.

¹³⁵ S obzirom na spor između Bara i Dubrovnika, vjerujem da je očito što bi trebalo značiti uvrštavanje Dubrovnika među sufragane salonitanske nadbiskupije u spomenutom popisu. No, konotacije se ne iscrpljuju samo u Dubrovniku, kako je uočio Margetić, što mi se čini vrijednim spomena, radi ilustracije semantičkih slojeva tog popisa: „Kada Ljetopis u IX. glavi navodi koje su sve biskupije potpadale pod salonitansku

Za razliku od *Ljetopisa*, čijem je autoru važnije bilo istaknuti detalje crkveno-političke sfere Svetopelekova kraljevanja, u *Hrvatskoj* je *redakciji* kontekstualno rasterećenje omogućilo izbijanje Budimira u prvi plan, a umetnuta legenda o smrti kralja Zvonimira, takva kakva jest, dovela je do aktivacije strukturalnih poveznica među dvojicom kraljeva. Drugim riječima, *Hrvatska redakcija* uspostavlja strukturalne podudarnosti iz kojih proizlazi svojevrsna ekvivalencija na relaciji Budimir-Zvonimir, koja se zatim naglo raspada pri raspletu njihovih životnih putanja, koje će u jednom sudbonosnom trenutku krenuti u drastično oprečnim smjerovima. A kako to izgleda u praksi? Sjetimo li se da u IX. glavi „poča kraljevati muž dobar i pravden, imenom Budimir”, poznatom će nam se učiniti vladavina „dobroga kralja Zvonimira”,¹³⁶ a kasnije i „pravdenoga kralja Zvonimira”,¹³⁷ pri čemu je potonji pridjev daleko bitniji jer, dok je nizu drugih kraljeva pripisana dobrota, nakon Budimira, a sve do Zvonimira nema nijedne druge ličnosti koju *Hrvatska redakcija* naziva pravednom. Budimir dijeli kraljevstvo na Primorje i Zagorje te uspostavlja mnoge dobre zakone, svjetovne i crkvene, koje kasnije Zvonimir poštuje i čuva, dovodeći blagostanje, pravednost i sigurnost u čitavo kraljevstvo, eksplicite, „tako u Zagorje, kako u Primorje”.¹³⁸ poveznica se, dakle, stvara podsjećanjem na zakonodavnu i administrativnu razinu Budimirovog vremena. Daljnje narativne veze među dvojicom kraljeva čine pristigle isprave i prateći sabor – Budimir tako (doduše, vlastitom inicijativom) dobiva isprave od pape i cara (donose ih njihovi poslanici), a zatim organizira sabor na kojem se one čitaju, a Zvonimiru „zgodí se, da cesar rimski s voljom svetoga oca pape posla posle i listove svoje”, tražeći vojnu pomoć u križarskome ratu, na što Zvonimir isto tako okuplja ljude svoga kraljevstva na sabor kako bi se pred njima rečene isprave pročitale. Na ovom mjestu, relacijska struktura tragično se prekida – dok Budimirov „Sveti-puk” s oduševljenjem prihvaća pročitano i proizašlo ustrojstvo i zakone, Zvonimirovi „bogom prokleti i nevirmi Hrvati”¹³⁹ reaguju posve suprotno, nasrću na kralja i ubijaju ga.

Dakle, na kraju ovih usporedbi može se zaključiti sljedeće: premda Svetopelek i Budimir obitavaju u tekstovima vrlo slične konstrukcije, povezanima nedvojbeno zajedničkim podrijetlom, iz čega proizlazi da denotiraju isti lik, što svakako dopušta da se među njima

metropoliju, on ih ovako nabroja: *Spalatum, Tragurium, Scardonam, Aransonam, quod nunc est castellum Jadrae, Enonam, Arbuam, Vegliam et Epitaurum quod nunc dicitur Ragusium*. Dakle, sve su biskupije u davno Svetopelekovo doba imale sjedište u istom mjestu kao i u doba pisanja *Ljetopisa*, izuzev zadarske, koja se preselila iz 'Aransonije' i sada se nalazi u 'Zadarskom kaštelu'. Podcjenjivanje Zadra izbija ne samo iz navodnog sjedišta u Aransoniji, o kojoj u doba Dukljanina jedva da je koji vrlo načitani suvremenik nešto znao – već i iz naziva *castellum* koji se često davao mjestima bez biskupija.” – Margetić, „Poruka i datacija”, 17.

¹³⁶ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 66-67.

¹³⁷ *Ibid*, 67.

¹³⁸ *Ibid*.

¹³⁹ *Ibid*, 67.

ustpostavi barem provizorna sinonimija, u potpunosti ih se ne može izjednačiti. Metamorfoza Svetopeleka u Budimira nije ostala na površinskoj fonološkoj razini, već je zahvatila i dublje identitetske slojeve te je rezultirala svjesno ciljanim nuspojavama, odnosno razlikama u njihovoj funkcionalnoj i strukturalnoj vrijednosti, koje posljedično i nužno proizvode različita konotativna značenja. To se, međutim, odnosi tek na *Ljetopis popa Dukljanina* i njegovu *Hrvatsku redakciju*, ishodišne, a time i najvažnije tekstove za temu o Svetopeleku i/ili Budimiru, ali sada se valja okrenuti preostalim dvjema redakcijama istog teksta, Marulićevom prijevodu *Hrvatske redakcije* na latinski te Orbinijevom prijevodu *Ljetopisa* na talijanski.

6. O MARULIĆEVOM PRIJEVODU HRVATSKE REDAKCIJE

„Gospodin Dmine Papalić najde ovoj pismo u Krajini u Marković, u jedne knjige stare, pisane hrvačkim pismom, i ispisa rečeni Dmine rič po rič. A ja Jerolim Kaletić ovoj pripisah iz rečenih knjig na tisuća i pet sat i četrdeset i šest, na sedam dan otubra miseca u Omišu. Bogu hvala.”¹⁴⁰

Ovim riječima završava *Hrvatska redakcija*, odnosno Kaletićevim kratkim prikazom otkrića i daljnjeg rukopisnog puta toga djela, o čemu se danas zna malo više. Splitski je patricij, naime, Dmine Papalić pronašao rukopis *Hrvatske redakcije* „u Krajini u Marković”, u čemu je Ivan Črnčić prepoznao makarsko primorje u blizini Poljica, mjesta koje beogradski rukopis Marulićevog prijevoda spominje upravo kao mjesto pronalaska. Otkriće se zbilo 1500. godine, u vrijeme kada je knez Krajine bio izvjesni Juraj Marković i kada se zna da je Papalić boravio u Poljicama.¹⁴¹ Kasnije, 1546. godine Papalićev je prijepis prepisao svećenik Jerolim Kaletić te nam je upravo njegova verzija danas sačuvana i njome se barata, zahvaljujući Ivanu Lučiću komu je dospjela u ruke i koji ju je poklonio Vatikanskoj biblioteci.¹⁴² U međuvremenu, Papalić je svoj prijepis bio predao svom prijatelju Marku Maruliću, moleći ga da ga prevede na latinski jezik, što je ovaj prihvatio i učinio 1510. godine, nazvavši novi tekst *Regum Dalmatiae atque Croatiae gesta*.¹⁴³

Time se dolazi do pitanja semantike i odnosa među tekstovima. Budući da Papalićev prijepis nije sačuvan, za usporedbu nam ostaju Marulićev prijevod i Kaletićev „original”, a kako među njima ima nezanemarivih razlika, bit će ipak pravednije istaknuti znatnu slobodu tog uvjetno nazvanog prijevoda *Hrvatske redakcije*. Šišić ide i korak dalje: „Marko Marulić

¹⁴⁰ Ibid, 68.

¹⁴¹ Jovanović, „Marulićev prijevod”, 127-128, 137.

¹⁴² Ibid, 127.

¹⁴³ Detaljnije o Dmini Papaliću i okolnostima njegovog otkrića vidi u: Ibid, 126-132.

nije od reči do reči i pedantno prevodio, nego hrvatski tekst zapravo parafrazirao na latinski. On ga je čak i menjao htejući ga očito doterati, ne samo stilistički, nego i stvarno, prema svome znanju istorije.”¹⁴⁴ Čak se i letimičnim pogledom da zaključiti da je Marulić itekako intervenirao u tekst, premda je na samom kraju dodao ove riječi: „dovde sam vidio povijest sastavljenu na našem materinjem jeziku, i koliko je moguće brižljivo i vjerno preveo sam je na latinski: od sadržaja nisam ispustio ništa, tek sam izbacio pokoju riječ koja se činila suvišnom, da ne bi čitatelju bila na teret.”¹⁴⁵ To je protuslovlje upalo u oči i Vladimiru Mošinu koji je, povodeći se razlikama u odnosu na Kaletićev prijepis te Medinijevim opaskama kako se Marulić mjestimično približio i latinskoj redakciji, odnosno *Ljetopisu*, zaključio da je Papalić, a time i Marulić pred sobom imao nekakav drugi primjerak *Hrvatske redakcije*, dakle različit od onoga što nam je danas sačuvano.¹⁴⁶ Približavanje latinskoj redakciji svakako je moralo biti nehوتيčno, ona ispada iz jednadžbe jer, kako je već i Šišić ustvrdio, sâm čin prevođenja dokazuje „da tada ni Papalić ni Marulić nisu više poznavali latinski original Letopisa Popa Dukljanina”.¹⁴⁷ Na istom tragu i Mošin o Maruliću reče: „da je poznavao latinsku redakciju, ne bi trebao da s njezinom pomoću prerađuje hrvatski tekst, već bi mogao da prepíše, odnosno da po svom ukusu stilistički dotjera latinski original.”¹⁴⁸ Međutim, je li prevođenje *Hrvatske redakcije* zaista dokaz nepoznavanja latinske redakcije? Čini se da Šišić i Mošin pritom privremeno zaboravljaju da se *Ljetopis* i *Hrvatska redakcija* ne razlikuju samo u jezicima kojima su pisani, nego se i sadržajno i funkcionalno razilaze, što ostavlja prostora potrebi za prevođenjem drugog djela, unatoč poznavanju prvoga. Jasno je, naravno, da bi u tom slučaju *Ljetopis* bio tek konzultacijska podloga, što bi objasnilo ona približavanja koje je Medini uočio, ne isključujući Marulićeve samoinicijativne stilističke i sadržajne zahvate u tekst *Hrvatske redakcije*. S druge strane, Mošinovo uvođenje nekog drugog primjerka *Hrvatske redakcije* kojim su baratali Papalić i Marulić, kako bi objasnio razlike između Kaletićevog prijepisa i Marulićevog prijevoda, djeluje kao nepotrebno kompliciranje. Za početak, ne mogu li se one Kaletićeve riječi, posebice ono „pripisah iz rečenih knjig”, drugačije shvatiti, da nije prepisao raniji Papalićev prijepis, kako se misli, već da je prepisao tekst iz iste „jedne knjige stare” koju je Papalić bio pronašao? To ne isključuje mogućnost da je Kaletić pritom bio manje vjeran načelu „rič po rič”. U svakom slučaju, sadržajne i stilističke razlike daju se objasniti jednostavnim svaljivanjem krivice na Marulića, u svjetlu

¹⁴⁴ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 157-158.

¹⁴⁵ Naravno, ovo je originalno na latinskom, ali jednostavnije će biti navođenje prema prijevodu Marulićevog prijevoda, koji se može naći u: Jovanović, „Marulićev prijevod”, 171-225.

¹⁴⁶ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 14.

¹⁴⁷ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 157.

¹⁴⁸ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 14-15.

njegovog završnog komentara vlastitoga prijevoda – protuslovlje koje je Mošina vodilo u zaključivanju tek je prividno jer vjernost kojom se Marulić diči namjeran je postupak promicanja vlastitih prevodilačkih vještina u sklopu eufemističkog prikrivanja dubljih zahvata.

A o kakvim zahvatima je riječ? Prije svega, Marulić je zauzdao kroatizacijske tendencije *Hrvatske redakcije* – dok njezini Goti u svom početnom pohodu pobjeđuju dalmatinskog i istarskog kralja, a pritom „vele Hrvat bi pobijeno”,¹⁴⁹ Marulić gotske žrtve okuplja pod općim imenom kršćana, isto kao što je prije učinio autor *Ljetopisa*,¹⁵⁰ dok Konstantin prevodi knjige na hrvatski i uređuje misu na hrvatskom, Marulić to vraća slavenskom jeziku, premda ostavlja papino dopuštenje.¹⁵¹ Kao i Konstantinovu, Marulić je Budimirovu priču komprimirao i pojednostavio, uz mjestimične subjektivne dodatke i druge izmjene, čija je motivacija teže dokučiva. Konstantin prolazi kraljevstvom spomenutog kralja na putu prema papi Stjepanu, usput propovijedajući kršćanstvo koje hvata korijen među pukom; Budimir se laća obnove razrušenih gradova, a u nemogućnosti da među svojim ljudima nađe one koji bi mu mogli pomoći pri reorganizaciji kraljevstva, šalje poslanike rečenom papi Stjepanu i bizantskome caru Konstantinu. Marulić, dakle, izbjegava grešku *Hrvatske redakcije* koja cara prvo naziva Konstantinom, a zatim Mihajlom, opredijelivši se za prvu opciju, ne spominjući više ni cara ni njegovo ime, te potpuno uklanjajući njegove poslanike iz čitave priče. Papa oduševljeno reagira i šalje dva kardinala i dva biskupa, kao i u *Hrvatskoj redakciji*, s tim da Marulić nijednog od njih posebno ne ističe, s ovlastima da posvećuju svećenstvo, podižu crkve i donose zakone, koje će kasnije i ispuniti. Kralj ih je dočekao sa svim počastima na Hlivanjskom polju na kojem se zatim održao dvanaestodnevni sabor (osam dana za vjerska i crkvena pitanja, četiri za svjetovna), na koncu kojeg su poslanici posvetili kralja činom svetog pomazanja te postavili biskupe i dva nadbiskupa, jednog u Saloni, a drugog u Duklji. U podjeli kraljevstva koja se zatim zbilja, Marulić se kao prevoditelj znatno više razotkriva, uklanjajući kako Bijelu i Crvenu Hrvatsku, tako i Gornju i Donju Dalmaciju, pa i Srbiju iz čitavog procesa:

„Zatim su, kako je rečeno, granicama razdijeljeni pojedini krajevi. Nakon što je sve prema negdašnjem običajnom pravu stavljeno na svoje mjesto, to jest odijeljenja primorska i kontinentalna mjesta Dalmacije te prostor što leži između rijeke Drave i rijeke Save do utoka u Dunav, područje koje

¹⁴⁹ Ibid, 42.

¹⁵⁰ „*multa tunc milia Christianorum desiderata sunt, rex Istrię defunctus [est]...*” – Jovanović, „Marulićev prijevod”, 176.

Usporedi s: „*interfectus est rex Istriae et multa milia hominum christianorum in ore gladii mortua sunt...*” – *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 41-42.

¹⁵¹ Jovanović, „Marulićev prijevod”, 188-189.

se proteže do ruševina Delminija, gdje je onomad održan sabor kraljevstva, sve do mjesta zvanog Valdemin, te od Valdemina sve do Drača, bude podijeljeno na dva dijela, što ih je razdvajala obala rijeke Drine, na zapad sve do planine Berija, i, kao neprekinuta linija što presijeca pokrajinu Bosnu, sve do planine Lipa.”¹⁵²

Za početak, valja primijetiti da Marulić ponavlja grešku *Hrvatske redakcije*, protusloveći prijašnjoj ubikaciji sabora na Hlivanjskom polju uvođenjem ruševina Delminija. Drugo, o razlozima ovakvog drastičnog otklona od *Hrvatske redakcije*, pa i *Ljetopisa*, Neven Jovanović reče:

„Marulićeva je interpretacija ove teritorijalne podjele potpuno neprispodobiva stvarnim prostornim odnosima, i evidentno je da netočno tumači podatke koje donose i latinska i hrvatska redakcija *Ljetopisa*, odnosno Orbinijev talijanski prijevod. Iz svega se može naslutiti da je tekst koji je Maruliću poslužio kao predložak za prijevod na tom mjestu morao biti znatno pokvaren.”¹⁵³

Nakon opisa novog administrativnog ustroja, Marulić ne izostavlja onu tko-želi-znati-više opasku, proširujući ju jednako prijepornim dodatkom: „Proglasili su osim toga i druge zakone i odredbe koje bi bilo dugo sada nabrajati, a sadržani su u knjizi koju u Hrvatskoj zovu *Metod*, a što se pak latinski može reći *Rationale*.”

Konačno, svoj predložak Marulić vjerno slijedi po pitanju onih četrdeset godina i tri mjeseca Budimirova kraljevanja, no uklanja druge datumske detalje koje su *Ljetopis* i *Hrvatska redakcija* nekoć isticali, a mjesto ukopa – crkva „blažene svete Marije u gradu Dokoliji”¹⁵⁴ – kod njega postaje crkva „Blažene Djevice Marije Majke Božje u gradu Dekoliju”.¹⁵⁵

Jasno je, dakle, da Marulićevi zahvati nisu samo stilistički, već su uvjetovani kako njegovim znanjima, tako i znanjima očekivane publike, prema čemu je prilagođavao tekst i njegove povijesne podatke. To načelo pak je ostalo neravnomojno ispunjeno, što otvara pitanje intenziteta tih zahvata i motivacije iza tako selektivnog pristupa – valja primijetiti da ono ugarsko kraljevstvo, u koje upadaju Goti u *Hrvatskoj redakciji*, Marulić mijenja (nazad) u Panoniju, što ne mora biti dokaz da se služio *Ljetopisom* jer je morao znati gdje se Panonija nalazi (a i takva izmjena, osim što uklanja anakronizam, skladno pripada humanističkom duhu), no s druge strane ostavlja netaknutim mjesta poput nepostojećeg grada Dokolije/Dekolije.¹⁵⁶ O općoj motivaciji prijevoda bit će sigurnije govoriti, kad se Marulić na

¹⁵² Ibid, 195, 197.

¹⁵³ Ibid, 195.

¹⁵⁴ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 56.

¹⁵⁵ Jovanović, „Marulićev prijevod”, 199.

Detaljnije o tim zahvatima i različitim rukopisima *Regum gesta* vidi u: Ibid, 135-166.

¹⁵⁶ Vidi: Ibid, 175, 199.

samom početku, pri pozdravnom uvodu posvećenom Dmini Papalići, o tome očitovao: „Doista, riječ je o spomena vrijednu tekstu što zaslužuje da ga razumiju ne samo oni koji govore našim materinjim jezikom, nego i oni koji se služe latinskim. Naime, dobrima će ova povijest pružiti primjere da se za njima povode, a i lošima će biti poticaj da isprave svoje mane.”¹⁵⁷ Radi se, dakle, o posrednom nasljedovanju moralno-didaktičke funkcije, koju je još autor *Ljetopisa* isticao u uvodu i koju je Marulić na Papalićevu molbu, prevodeći na latinski, učinio dostupnom obrazovanoj međunarodnoj publici, uz potencijalni doprinos geopolitičkog konteksta na početku XVI. stoljeća – osmanskih prodora u Dalmaciju i osnivanja protumletačke Cambraiske lige.¹⁵⁸ Što se Budimira u tom procesu tiče, Marulić ga je, služio se on latinskom redakcijom ili ne (a prevladava 'ne'), posve osamostalio, raskidajući sve njegove veze s *Ljetopisom*, odnosno sa Svetopelekom, odstranjivanjem onog prerađivačkog taloga u *Hrvatskoj redakciji* pri uvjetno nazvanom prevođenju, odnosno potpunim i dosljednim lišavanjem Budimira dodatka „Svetog-puka”.

7. O ORBINIJEVOM PRIJEVODU *LJETOPISA POPA DUKLJANINA*

Konačno, s Orbinijevim prijevodom *Ljetopisa popa Dukljanina* na talijanski jezik, objavljenim 1601. godine kao drugi dio u sklopu njegovog djela *Kraljevstvo Slavena* i naslovljenim *Povijest kraljeva Dalmacije i drugih okolnih ilirskih krajeva*,¹⁵⁹ učinismo puni krug i vratismo se na početnu točku, premda ni ona ni mi u tom procesu i tekstualnom putovanju više nismo isti. Kao što je Marulić postupao s *Hrvatskom redakcijom*, tako ni *Ljetopis popa Dukljanina* nije kroz Orbinijeve ruke prošao neokrznut, a to onda vrijedi i za našeg kralja Svetopeleka, odnosno Budimira, premda valja priznati da je Orbini u znatno manjoj mjeri zadirao u svoj predložak, stoga se u njegovom slučaju možemo mirnije duše služiti imenom prijevoda. Posljedično će zbog veće vjernosti, manjeg broja odstupanja te Orbinijeve prikrivenosti kao prevoditelja biti teže dokučiti semantičke vrijednosti njegovih zahvata. Ono što je za početak bitno jest to što se Svetopelek i Budimir ovdje prvi put u potpunosti susreću, odnosno zajedno javljaju, a to znači da se Orbini, prevodeći *Ljetopis*, služio *Hrvatskom redakcijom*, a vjerojatno i Marulićevim prijevodom,¹⁶⁰ što njegovu redakciju istovremeno čini svojevrsnom sintezom svih prijašnjih. No, krenimo redom.

¹⁵⁷ Ibid, 173.

¹⁵⁸ Ibid, 132-134.

¹⁵⁹ Može ga se naći u prijevodu na hrvatski u: Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, 269-304.

¹⁶⁰ Jovanović, „Marulićev prijevod”, 143.

U Orbinijevoj *Povijesti kraljeva Dalmacije* ponovno susrećemo onaj uvod autora *Ljetopisa*, koji *Hrvatska redakcija* i Marulić ispuštaju, čemu prethodi Orbinijevo obraćanje čitatelju u kojemu donosi svoje ideje o autoru *Ljetopisa* (premda to djelo, naravno, tako ne naziva), okolnostima njegova nastanka i vremenskom okviru sadržaja. Protivi se tako onima koji autora smještaju u grad Duklju tvrđnjom da je taj razrušen oko 1000. godine, a da je ljetopisac rođen oko 1170. godine (što nekako zaključuje iz samog teksta), pa kao alternativno rješenje rodnog mu grada nudi Bar. K tome ljetopisca smatra autorom i slavenskog originala i latinskog prijevoda, u kojemu taj „ukratko tumači podrijetlo i uspjehe slavenskih kraljeva koji vladahu Dalmacijom i drugim okolnim krajevima u Iliriku, počevši od ljeta Gospodnjega 495. pa sve do 1161., kada Urošev sin Desa protjera iz države Radoslava, posljednjega kralja tog roda.”¹⁶¹ Kreće zatim poznati narativ – od pojave Gota i njihove uspješne provale, od Ostroila i njegovih izravnih potomaka (Svevlada, Selimira, Vladana, Radmira, četiri zla kralja i Svetimira) dolazi se do prvog kršćanskog kralja Svetopeleka. Njega na kršćanstvo obraća Konstantin koji je prolazio njegovim kraljevstvom na putu prema Rimu, na poziv pape Stjepana, prije čega je uredio misu i prateće knjige na slavenskom jeziku. Svetopelek šalje poslanike papi i bizantskom caru Mihajlu iz već poznatih razloga, a zauzvrat dobiva kardinala Honorija i još dva neimenovana kardinala te onaj bizantski dvojac, Ivana i Leona. Održava se dvanaestodnevni sabor „u ravnicama Dalme”,¹⁶² na kojem je opet kralj taj koji posvećuje dva nadbiskupa, salonitanskog i dukljanskog (pri čemu Orbini vjerno čuva onaj originalni popis sufraganskih biskupija) te na kojem se kraljevstvo dijeli po poznatom ključu na Primorje i Srbiju (zanimljivo je da Orbini pritom ispušta svaki spomen Zagorja kao alternativnog imena za Srbiju). Primorje se dalje dijeli na Donju i Gornju Dalmaciju, odnosno Bijelu i Crvenu Hrvatsku, a Srbija na Bosnu i Rašku. Orbini također dodaje onu opasku za znatiželjne čitatelje: „Tko želi više o tome doznati, nek' čita slavensku knjigu Metod, jer u njoj će naći kolike i kakve sve pravedne stvari uvede tada taj premilostivi kralj.”¹⁶³ Konačno, donosi iste podatke o kraju kraljeve vladavine – umro je nakon četrdeset godina i četiri mjeseca, 17. ožujka neke godine koju u samom tekstu ne navodi, a pokopan je u crkvi Svete Marije u gradu Duklji.

Orbini, dakle, ne odstupa drastično, a ni odveć primjetno od svog predloška. Njegova nevjera je uglavnom sporadična – primjerice, Goti mu provaljuju u Ugarsku,¹⁶⁴ kao u *Hrvatskoj redakciji*, a ne u Panoniju kako stoji u *Ljetopisu* i kod Marulića; Ratimira mijenja u

¹⁶¹ Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, 269.

¹⁶² Ibid, 275.

¹⁶³ Ibid, 276.

¹⁶⁴ Ibid, 271.

Radmira,¹⁶⁵ pri podjeli kraljevstva ispušta Zagorje, drugo ime za Srbiju; pri opisu granica Donje Dalmacije, od Dalme do Valdevina, za potonje mjesto dodaje da se radi o Vinodolu.¹⁶⁶ Stoga zanimljivost njegovog prijevoda, barem za ovu temu, ne proizlazi toliko iz samog teksta, već iz onoga što se, uvjetno rečeno, nalazi izvan teksta, a to su njegove marginalne bilješke. Nama najznamenitija zasigurno je ona o Svetopeleku koja glasi: „Prije se on zvaše Budimir, no kao prvi kralj kršćanin bje prozvan Svetopelek, što u Slavena znači 'sveti dječak', dok ga talijanski pisci zovu Sferopilo.”¹⁶⁷ Iz sličnih razloga nije zanemariva ni ona koja se tiče mjesta sabora: „Ravnice Dalme, danas Hlijevna.”¹⁶⁸ A spomena vrijedna je i ona koja stoji uz Svetopelekovu razdiobu: „Tu podjelu kraljevstva spominju također Biondo i Albert Krantz.”¹⁶⁹ Prve dvije bilješke mogu se uzeti kao dokazni materijal za dva suprotna, ali ne i međusobno isključiva zaključka: Orbini je prevodeći *Ljetopis* poznao *Hrvatsku redakciju* (ili Marulićev prijevod, ili pak oboje), čiji su tragovi ušli u njegov prijevod, ili je na raspolaganju imao samo *Ljetopis*, ali u nekoj nama nepoznatoj i nesačuvanoj verziji, koja bi onda poznavala alternativno ime kralja i mjesta održavanja sabora. Uvažimo li prvi slučaj, ne proizlazi da se Orbini *Hrvatskom redakcijom* zaista i služio prevodeći *Ljetopis* jer je, ne računajući manja odstupanja u IX. glavi, ostao uvelike vjeran svome predlošku. Radije, poznavanje *Hrvatske redakcije* očitovalo se na marginama koje je iskoristio da preuzme ulogu tumača predloška, nastojeći pomiriti nesuglasja među dvjema redakcijama, latinskom i hrvatskom. Činjenica da se ne spominju sva nesuglasja svjedoči o tome što je Orbiniju bilo bitno za istaknuti, odnosno pomiriti, a to su različita imena jednoga kralja te različita mjesta održavanja sabora, „ravnice Dalme” i „Hlijevna”, među koje uspostavlja pogrešan znak jednakosti. Ideju pak „da je Orbini imao pred sobom – bar mestimice – očito bolji tekst, kojemu danas nigde nema traga”,¹⁷⁰ predložio je još Šišić, a kasnije uvažio Vlado Rezar u uvodnoj studiji Tuberonovih *Komentara o mojem vremenu*, ustvrdivši da je „upravo Tuberonov (danas zagubljeni) primjerak Dukljaninova spisa poslužio Orbiniju kao predložak za njegov talijanski prijevod”.¹⁷¹

U svakom slučaju, posljednja redakcija *Ljetopisa*, odnosno Orbinijev prijevod, prva je koja je na istom mjestu okupila Svetopeleka i Budimira, i to u potpunosti (ne računajući onaj „Sveti-puk” *Hrvatske redakcije*), premda među njima stoji granica koja dijeli prostor teksta od

¹⁶⁵ Ibid, 273.

¹⁶⁶ Ibid, 275.

¹⁶⁷ Ibid, 274.

¹⁶⁸ Ibid, 275.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 28.

¹⁷¹ Ludovik Crijević Tuberon, *Komentari o mojem vremenu*, uvodna studija i prijevod Vlado Rezar, bilješke i kazalo Tamara Tvrtković (Zagreb: Institut za povijest, 2001), XXXIX.

njegove margine – u samom tekstu Orbini dosljedno kralja naziva Svetopelekom, a na rubovima tumači što bi mu ime na slavenskom jeziku trebalo značiti te domeće ideju da je kraljevo krštenje dovelo do njegove onomastičke rekonstrukcije, ideju koja će se kasnije dodatno raširiti. Pored toga, Orbini svjedoči o tome da se Svetopelek raširio izvan granica svoga fiktivnoga kraljevstva i dospio u talijansku historiografiju. Koji su to talijanski pisci i pokoju drugu informaciju Orbini je donio u slijedu kraljeva koji je nadodao na kraju svoga prijevoda, slijedu u kojem je Svetopelek, počevši od Ostroila koji „vladaše oko ljeta Gospodnjega 495.”¹⁷² i zaobilazeći ona četiri zla kralja, sedmo ime po redu, uz koje stoji: „Bijaše on prvi kralj koji posta kršćaninom oko godine 886., a prije toga mu ime bijaše Budimir. Krštenjem mu bješe dano ime Svetopelek, što znači 'sveti dječak'. Biondo, Sabellico i Platina spominju ga pod imenom Sferopilo.”¹⁷³ Svakako upada u oči temporalna konkretizacija Svetopelekove vladavine, za koju se na temelju ćirilometodske tradicije dosad moglo tek pretpostavljati da je autorima na umu bilo IX. stoljeće. Međutim, istaknuo bih jedan drugi zahvat – dok *Ljetopis* navodi kako su se na saboru okupili svi „*tam latina quam et sclavonica lingua qui loquebantur*”,¹⁷⁴ Orbini to mijenja u „sveukupno pučanstvo, kako ono latinskoga jezika, tako i ilirskoga”.¹⁷⁵ Ta formulacija, kojom zaključujem okvir ovih četiriju redakcija i odgađam posvećivanje cjelokupnom Orbinijevom *Kraljevstvu Slavena* (u kojem se Svetopelekov potencijal u potpunosti realizira), najavljuje bitan svjetonazorski i ideološko-identitetski pomak u historiografiji tog i kasnijeg vremena, zbog čega ću se ogriješiti o kronologiju i privremeno vratiti ranijim tekstovima koji se tiču Svetopeleka i/ili Budimira.

8. TRAGOVIMA REDAKCIJA – DVA PRIMJERA

Vjerujem da nikoga neće iznenaditi smioni zaključak da su se Svetopelek i Budimir javljali tamo gdje su kročili *Ljetopis popa Dukljanina* i njegova *Hrvatska redakcija*. Čini se očitim da je jedan od dvaju tekstova morao biti u pozadini onoga koji je na drugom nekom

¹⁷² Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, 305.

¹⁷³ Ibid.

O Svetopeleku/Budimiru u talijanskoj historiografiji ovdje neće biti riječi. Radije, upućujem na Šišićev popis tragova *Ljetopisa popa Dukljanina* na kojem se, između ostalog, nalaze djelo *Historiarum ab inclinatione Romani imperii decades* Flavija Bionda iz XV. stoljeća, djelo *Breve cronaca delle vicende politiche della Dalmazia* iz istog stoljeća te, prije svega, kroniku mletačkog dužda Andrije Dandola iz XIV. stoljeća, u koju je umetnut komprimiran, ali i ponešto izmijenjen sadržaj IX. glave *Ljetopisa*. Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 55-58.

O razlikama između kronike Andrije Dandola i IX. glave *Ljetopisa* pisao je i Vjekoslav Klaić, premda ih on objašnjava na pomalo sumnjiv način – drži da se Dandolo nije služio *Ljetopisom*, već istim izvorom kojim se služio *Ljetopisac*. Vidi: Klaić, „Narodni sabor”, 68-69.

¹⁷⁴ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 52.

¹⁷⁵ Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, 275.

mjestu spomenuo Svetopeleka ili Budimira, no kako *Ljetopis* poznajemo tek zahvaljujući prijepisu Ivana Lučića iz 1650. godine, a *Hrvatsku redakciju* dugujemo Kaletiću, teško ćemo znati kojim i kakvim se rukopisom netko služio prije tih godina, spominjući kralja ili nešto vezano uz njega. Premda se može utvrditi tko i kada se (vjerojatno) služio *Ljetopisom* ili *Hrvatskom redakcijom*,¹⁷⁶ time samo dolazimo do relativnog okvira rasprostranjenosti, unutar kojeg postoji niz pukotina i izvan kojeg ostaje polje nesigurnosti i neodgovorenih pitanja, među kojima je ono o raširenosti i prepoznatljivosti kralja Svetopeleka i Budimira. Do kud je sve prodirala i dopirala ideja o prvom kršćanskom kralju, kojeg je krstio čak sv. Konstantin, o kakvog je značenja bio na kojem području i u kojem vremenu, koliko je relevantna figura bio? Ista pitanja vrijede i za druge strukturne elemente vezane uz njega – pitanje sabora, podjele kraljevstva, ćirilometodske tradicije, dviju nadbiskupija, knjige *Methodius* i slično. Zanimljivo je pritom svjedočanstvo dubrovačkog nadbiskupa Ivana Mlečanina koji je u kontekstu obnovljenih sporova s barskom crkvom sredinom XIII. stoljeća prenio argument što ga je pred papom Inocentom IV. iznio njegov protivnik, barski nadbiskup Ivan de Plano Carpini. Obojica su se, naime, braneći se od pretenzija drugoga, pred papom pozivali na *ius antiquum* svoje crkve. Dubrovački Ivan tako kazuje da je barski Ivan „između mnogo toga nečuvenog rekao pod prisegom da u čitavoj Dalmaciji od davnine nisu bile nego dvije nadbiskupije, naime Salona i Duklja, a da je na mjestu Salone Split, a na mjestu Duklje Bar, te da je dubrovački biskup podređen splitskom nadbiskupu”.¹⁷⁷ Ovo stoji u jasnoj vezi sa Svetopelekovom podjelom kraljevstva i posvećenjem dvaju nadbiskupa, a indikativno je da barski Ivan to izriče pred papom i to pod zakletvom, što ipak sugerira da je to smatrao (barem djelomično) istinitim podatkom.¹⁷⁸ No, neovisno o tome kako je ta vijest dospjela do Ivana, čitao on *Ljetopis* ili mu je netko o tome pričao, ostajemo unutar klerikalnih krugova, izvan kojih ne znamo njezin doseg.

Zanimljiviji primjer svakako su dva pripisa u rukopisu kartulara samostana sv. Petra u Selu u Poljicama. Prvi spominje kako je nekoć u kraljevstvu Hrvata bio običaj da, ako kralj umre bez potomaka, novoga kralja bira sedam banova, redom hrvatski, bosanski, slavonski, požeški, podravski, albanski i srijemski, te dodaje dvanaest hrvatskih rodova, od kojih je jedna polovica imala bansku, a druga župansku čast. Drugi pripis glasi: „*isti fuerunt bani in*

¹⁷⁶ Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 47-63.

¹⁷⁷ „*Et prelatus Antibarensis inter multa et inaudita dixit per suum iuramentum, quod in tota Dalmacia ab antiquo non fuerunt nisi duo archiepiscopatus, videlicet Salona et Dioclea. Et in loco Salone est Spaletum et in loco Dioclee est Antibarum. Et episcopus Ragusinus subiacet archiepiscopo Spalatensi et ciuitas Ragusina nichil plus habet facere et non extenditur iurisdiccio, nisi usque ad montem qui situs est ante ciuitatem Ragusinam et alia multa et inaudita.*” – Tadija Smičiklas, ur., *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 4 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906), 482-483.

¹⁷⁸ Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 48-49.

Croatia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis Croatorum”, na što slijedi nečitki niz imena koji završava riječima „*Suenimiri fuit Petrus Sn(aci)g banus*”.¹⁷⁹ O tim pripisima se mnogo raspravljalo – Kukuljević i Rački su, kako su zadnji zapisi u kartularu iz kasnog XII. stoljeća, i same pripise datirali tim stoljećem; Klaićeva su mišljenja sezala od XII. do XV. stoljeća; Šišić je pak držao da svaki pripis ima svog autora te da prvi potječe iz XIV., a drugi iz XVI. stoljeća, što je postupno vraćao unazad, dok nije za oba ustvrdio da su iz XIV. stoljeća, zadržavajući mišljenje da su im autori različiti; Miho Barada se vratio ideji jednoga autora, smještajući pripise u XIV. ili XV. stoljeće; konačno je Viktor Novak paleografskom analizom došao do zaključka kako su oba pripisa djelo jedne ruke, nastalo krajem XIV. stoljeća.¹⁸⁰ Što se podrijetla pripisa tiče, Šišić je smatrao da se autor prvoga morao služiti *Ljetopisom*, odnosno da ga je XXVIII glava *Ljetopisa* (u kojoj stoji „*banum, qui Prevalitanam regionem regebat*”,¹⁸¹ što bi trebalo označavati Albaniju) navela „da izmisli u vreme hrvatskih narodnih kraljeva 'bana Albanije'.”¹⁸² S druge strane, Šišić je bio uvjeren da je autor drugog pripisa poznao *Hrvatsku redakciju* „jer je samo odatle mogao da nauči, da je tobože 'kralj Svetopelek' ustanovio bansku čast [...] i da je Zvonimir bio posljednji hrvatski narodni kralj.”¹⁸³ Ostavljajući po strani njegovo zastarjelo mišljenje o dvama autorima, Šišićeva uvjerenost je začudna jer one riječi drugog pripisa (*a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis*) spajaju kraljeve koji ne pripadaju istim tekstovima, odnosno Svetopelek nikako ne može pripadati *Hrvatskoj redakciji* jer potječe iz *Ljetopisa popa Dukljanina*, kako je i Nada Klaić primijetila,¹⁸⁴ ili barem neke njegove verzije koja je autoru pripisa bila dostupna. Zvonimirovu upletenost pak uopće ne trebamo objašnjavati *Hrvatskom redakcijom* jer pripis ni na koji način ne pokazuje da je njegov autor na umu imao baš nasilnu kraljevu smrt, nego je sa Zvonimirom označen tek prekid u vladarskome nizu, što je autor iz sasvim drugih izvora mogao saznati. A tekst pripisa upućuje upravo na dinastičke smjene i promijenjene političke okolnosti, ističući stare običaje koji su vrijedili u Hrvatskoj za vrijeme narodnih vladara, a koji u njegovom vremenu, dakle, više nisu na snazi. Konkretnoj svrsi tih pripisa domislio se Držislav Švob – „splitska je crkva, dakle, ne samo upisala sastavak o starohrvatskim banovima u Supetarski kartular, nego ga i sastavila, i

¹⁷⁹ *Supetarski kartular*, uredio i popratio uvodnim arheološkim, historijsko-topografskim, paleografskim, diplomatskim i hronološkim studijama Viktor Novak, lingvistička analiza Petar Skok (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952), 230-231.

Vidi: Klaić, *Pregled izvora*, 33.

¹⁸⁰ Detaljnije o ovome vidi u: Držislav Švob, „Pripis Supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova”, *Historijski zbornik* 9, br. 1-4 (1956): 105-107; *Supetarski kartular*, 136.

¹⁸¹ *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 73.

¹⁸² *Ljetopis popa Dukljanina*, 1928, 54.

¹⁸³ *Ibid*, 53.

¹⁸⁴ Klaić, „O legendarnoj smrti kralja Zvonimira”, 244.

to zato da bi pred napuljskim dvorom dala bosanskim željama podlogu u historijskom pravu.”¹⁸⁵ Ukratko, iza pripisa se krije veza između splitske crkve i Bosne, sa svrhom povijesne argumentacije kojom bi bosansko kraljevstvo trebalo braniti svoje pravo na nezavisnost. Logika je sljedeća: kako pripis treba značiti da ugarski kraljevi nemaju prava na hrvatsko kraljevstvo, iz toga pak proizlazi da nemaju pravo ni na bosansko kraljevstvo, koje je pravni nasljednik nekadašnjeg bosanskog bana nekadašnjeg hrvatskog kraljevstva.¹⁸⁶ Nada Klaić se i ovdje uplela, pojednostavljujući smisao pripisa u historijsku legitimaciju tobožnje institucije plemstva dvanaestero plemena, odnosno isticanje njihove znatne političke uloge u jasno označenom, ali minulom vremenskom okviru, od Svetopeleka do Zvonimira.¹⁸⁷ Kako je Svetopelek, prema *Ljetopisu*, zaista i tvorac banske časti, razumljivo je zašto je poslužio za donju granicu, premda treba uočiti da je u tom djelu kralj postavio tek četiri bana, a ne sedam, po jednog za svaku od novih oblasti kraljevstva – Donju i Gornju Dalmaciju (tj. Bijelu i Crvenu Hrvatsku) te Bosnu i Rašku. U svakom slučaju, ovi pripisi, kao i ono pismo barskog nadbiskupa Ivana de Plano Carpinija, upućuju na to da je Svetopelek bio figura od povijesne vrijednosti, kojoj se moglo povjeriti da podnese teret različitih pravnih i diplomatskih uloga, odnosno koja je čak i izvan različitih redakcija *Ljetopisa* mogla steći vrlo praktičnu i performativnu funkciju.

9. SVETOPELEK I BUDIMIR U RUKAMA TUBERONA I ANDREISA

Poigrajmo se još malo s kronologijom. U ovom poglavlju zahvatio bih dva humanistički obrazovana autora – diskurzivnog tvorca popa Dukljanina, Dubrovčanina Ludovika Crijevića Tuberonu i trogirskog povjesničara Pavla Andreisa (1610.–1686.). Budući da ih dijeli otprilike jedno stoljeće, trebalo bi opravdati njihovo grupiranje – razlog je u tome što obojica drastično preobražavaju Svetopeleka/Budimira pri inkorporaciji u vlastite tekstove, odnosno njihova inačica toga kralja nepogrešivo je uočljiv otklon od dosad viđenih diskurzivnih mehanizama, što bi svakako trebalo pomnije ispitati.

Uvažimo sad kronologiju i počnimo s Ludovikom Crijevićem Tuberonom i njegovim djelom *Comentarii de temporibus suis* iliti *Komentari o mojem vremenu*. Unatoč naslovu, koji odaje relativno kratak period kojim se djelo bavi (od smrti kralja Korvina 1490. do izbora pape Hadrijana VI. 1522. godine), Tuberon je kročio i „tuđim” vremena, gdjekad prekidajući kronologiju većim ili manjim vremenskim digresijama u prošlost. Nakon prve četiri knjige, u

¹⁸⁵ Švob, „Pripis Supetarskog kartulara”, 115.

¹⁸⁶ Ibid, 111-115.

¹⁸⁷ Klaić, *Pregled izvora*, 33.

kojima opisuje borbe za Korvinovo prijestolje, Tuberon usred pete knjige spomen Dubrovačke Republike iskorištava kako bi donio priču o njezinom postanku te kako je „zajedno s ostatkom Dalmacije, Republika došla pod vlast ugarskih kraljeva”, odmah odajući svoju metodologiju: „neću slijediti priče koje su drugi izmislili, ili sam izmišljati nove, u želji da ovaj grad učinim glasovitijim pripisujući mu sjajnije podrijetlo. [...] Nego, iznijet ću sve što mi se učini istinitim ili istini najbližim, slijedeći u prvom redu pisca Dukljanina”.¹⁸⁸ Ako iz ove rečenice nije jasno, upotreba Svetopeleka u *Komentarima* pokazat će koliko je zaista Tuberon bio (ne)vjeran autoru *Ljetopisa*.

Naime, Tuberon priču o osnutku Dubrovnika počinje uništenjem Epidaura, koje su započeli tada još uvijek nekršteni Slaveni, a dovršili Saraceni, te migracijom preživjelih stanovnika u područje na kojem se kasnije razvio Dubrovnik, uz dopuštenje Slavena koji su u međuvremenu postali blagonakloni kršćanskoj vjeri. Tome dodaje onu poznatu priču o kralju Pavlimiru Belu. Nakon toga se Saraceni, koji su bili zauzeli područja na jugu Italije, ponovno javljaju kao prijetnja, zbog koje Dubrovčani šalju „k susjedima Slovincima poslanike da im ukažu na opasnost koja prijete Dalmaciji [...] te da ih osokoli na pokretanje rata protiv neprijatelja kršćanskoga imena.”¹⁸⁹ Ovdje se radi o informacijskoj praznini – Slaveni, premda naklonjeni kršćanstvu, nisu pripadali toj vjeri, a sad ju odjednom dijele s Dubrovčanima – koju Tuberon odmah popunjava kratkim objašnjenjem: „Slovinci su, naime, u doba pape Hadrijana III., a dok je Svatopelek [*sic*] po dozvoli bizantskoga cara upravljao Dalmacijom, prihvatili kršćansku vjeru.”¹⁹⁰ Nakon što su Slaveni porazili Saracene, „dubrovačku komunu počne tištiti unutrašnja samovlada, kojoj je poleta dalo bogatstvo građana. Zbilo se to u doba kad je Svatopelek već umro i, budući bez djece, Dalmaciju oporukom predao pod vjeru i zaštitu Ugarskom Kraljevstvu, a ne, kako neki kažu, tom kraljevstvu pridružio.”¹⁹¹ Nešto kasnije, Tuberon dodaje: „Inače, Ugri su, budući da je Bizantsko Carstvo oslabjelo, još od vremena dalmatinskog kralja Svatopeleka rodbinskim pravom Dalmaciju stavili pod svoju vlast. Naime, njihov je kralj za ženu uzeo kćer Svatopelekovu, jer je on bio bez muških potomaka.”¹⁹²

¹⁸⁸ Tuberon, *Komentari o mojem vremenu*, 87.

¹⁸⁹ Ibid, 90.

¹⁹⁰ Ibid, 90.

Upozoravam na blago iskrivljeni oblik kraljevog imena, koji je rezultat nejasne mi prevoditeljske intervencije – u originalu stoji *Seuropyllus*, a pogled u bilješke na kraju ovdje citiranog izdanja *Komentara* odaje da je model pri prijevodu bilo ime „moravskoga kneza Svatopeleka” te da se ponavlja Šišićeva teza kako je prvotno stajalo Budimir, što je u kasnijim rukopisima zamijenjeno „Svatopelekovim imenom.” Odakle baš takav oblik imena moravskog kneza, ne znam, kao ni zašto mu se kraljevo ime u prijevodu tako nepotrebno prilagođavalo. Vidi: Ibid, 295.

¹⁹¹ Ibid, 91.

¹⁹² Ibid, 95.

Komentari nam, dakle, donose Svetopeleka kakvog još nismo vidjeli – taj je kod Tuberona i dalje prvi slavenski kralj koji je prihvatio kršćanstvo, no tu sve sličnosti prestaju. Izbačena je ćirilometodska tradicija, umjesto pape Stjepana imamo Hadrijana III., a Svetopelek, sada dalmatinski kralj, vlada uz dozvolu bizantskog cara. K tome *Ljetopis*, pa i *Hrvatska redakcija*, sasvim eksplicite, kao da se ne da zaključiti iz neprekinutosti dinastije, napominju kako je kralj Svetopelek imao potomstvo, čega ga Tuberon proturječno lišava – prvi put čitavog potomstva, drugi put samo muškog nasljednika. Premda oba slučaja dovode Svetopeleka u dosad nečuvenu vezu s Ugarskim Kraljevstvom, spomenuto nesuglasje ipak ima različite političke konotacije – u prvom slučaju Svetopelek je aktivni igrač u vezivanju dvaju kraljevstava, a u drugom pasivni jer mu je kraljevstvo ipak, „kako neki kažu”, pridruženo Ugarskome. Neobično pritom djeluje vrijeme radnje – spomen Hadrijana III. (884.–885.) jasno situira Svetopelekovo krštenje na kraj IX. stoljeća, no već iduću generaciju, po smrti kraljevoj dolazi do spomenutog vezivanja, koje Tuberon, dakle, pomiče osjetno ranije u prošlost, iskoristivši Svetopeleka da na posebnoj vremenskoj koordinati posluži kao premosnica i objašnjenje te političke smjene.

Prihvatimo li zaključak Vlade Rezara da je Tuberon pred sobom imao neki bitno drugačiji i danas izgubljeni primjerak *Ljetopisa*, to neće biti dostatno za objašnjenje ovakve transformacije Svetopeleka. Utjecaj *Ljetopisa* očituje se prije svega u epizodi o Časlavu i Pavlimiru, dok originalni oblik Svetopelekova imena (*Seuopylus*), onaj na koji je kasnije Orbini upozorio, sugerira da se Tuberon povrh „popa Dukljanina” radije služio talijanskim autorima. Uz proturječja koja mu se prikrajavaju, ovo svjedoči o sporednosti Svetopeleka u Tuberonovim *Komentarima*.

S druge je strane Andreisova *Povijest grada Trogira*, djelo pisano talijanskim jezikom i nastalo oko 1675. godine, u čijoj prvi knjizi, koja zahvaća razdoblje od antičke povijesti do kraja XIII. stoljeća, možemo naći kralja „Bundimira” (originalno *Bondumerio*). Knjiga počinje opisom grada Trogira, njegovog neposrednog okružja i podneblja te njegovim utemeljenjem i kasnijim čvrstim i Andreisu vrlo dragim vezama s Rimom. Poslije slabljenja rimske moći i podjele carstva, Trogir se našao na udaru mnogih nedaća – provale Huna, a kasnije i Ostrogota. U Justinijanovoj rekonkvisti, Dalmacija je stradala u osvetničkom pohodu Strogila, sina Totile – ovdje imamo prvi pomak od poznatog nam narativa, jer Strogil (to bi trebao biti Ostroilo) nije više Totilin brat, nego sin koji pustoši Dalmacijom koja je u ovim protugotskim ratovima bila na carskoj strani. Krivci za iduću nedaću bili su Hrvati i Srbi koji su međusobno podijelili Dalmaciju, a „samo sedam gradova [...] imalo je sreću da sebi održi

dalmatinsko ime i također zaštitu Istočnog carstva”,¹⁹³ među koje je ubrojen i Trogir. U idućem paragrafu Andreis donosi naoko nam poznati slijed kraljeva, koje pak naziva hrvatskim („duge su bile muke provincije, podnošene u vrijeme hrvatskih kraljeva”),¹⁹⁴ te opisuje nevolje za koje su odgovorni. Taj slijed je brojčano reduciran i vremenski komprimiran u odnosu na ono što bismo očekivali – počinje s „kraljem Dalmacije” Svejoladom 548. godine, koji je u svojoj dvanaestogodišnjoj vladavini progonio kršćane, a nastavlja se sinom mu Selemirom, nešto manje groznim kraljem koji je trideset godina vladao. Slijede Mladen i Racimir koji su obnovili tiranske običaje prvog kralja. Racimir umire bez nasljednika, a prijestolje dobiva Satimir koji obustavlja progone kršćana. Zatim:

„Satimira je naslijedio Bundimir, koji je, obnavljajući običaje svog barbarskog naroda, zauzeo nekoliko gradova na kopnu i nekoliko drugih otočića [...]. Zatim su bili razoreni Solin i Skradin i nekoliko drugih gradova [...]. Dalmacija se uzdigla smrću Bundimira, koji je bio zakopan u Svetoj Mariji na Klisu, koji je u ono vrijeme bio nazvan Dioklecijanovim gradom, i u istoj su crkvi biskupi pomazali za nasljednika Svetolika, koji je živio u kraljevstvu do 700. godine poslije Krista, ostavivši vlast Vladislavu čijom je smrću prestalo kraljevstvo Dalmacije pripojivši se onom Ugarske.”¹⁹⁵

Odmah valja upozoriti da ako se Andreis i služio *Ljetopisom popa Dukljanina* ili pak *Hrvatskom redakcijom*, daleko jasnije se očituju utjecaji djela *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* Jurja Rattkaya, odnosno posrednički putevi kojima Andreis dolazi do ovih kraljeva¹⁹⁶ – sličnosti i razlike među njima vidjet ćemo uskoro. Zasada bih samo upozorio na diskurzivne razlike između Tuberonovog Svetopeleka i ovog neprepoznatljivog Bu(n)dimira, koje bi se mogle uzeti kao protuargument grupiranju ovog dvojca. Svakako, obojica donose neke nove Svetopeleke i Budimire, zadržavajući tek onu bitnu konverzijsku dimenziju, premda ju Andreis eksplicitno ne spominje, već ju implicira činjenicom da je Budimir pokopan u crkvi Svete Marije. No, dok je Tuberon izolirao Svetopeleka od njegove dinastije i smjestio ga na specifično sjecište dvaju kraljevstava, odnosno dodao mu profil političkih okolnosti kakav dosad nije imao, Andreis je za objašnjenje spajanja tih kraljevstava, čina koji pomiče još dublje od Tuberona u prošlost, zadržao dinastički okvir (istina, modeliran prema Rattkayevom), obojivši ga gotovo u potpunosti barbarskim krimenom, pri čemu ni Budimir nije ostao netaknut. Unatoč imenu i prešutnom krštenju, ovaj nam Bu(n)dimir djeluje izrazito stran i tuđ upravo jer je Andreis

¹⁹³ Pavao Andreis, *Povijest grada Trogira I.*, preveo i uredio Vladimir Rismondo (Split: Čakavski sabor, 1977), 19.

¹⁹⁴ Ibid, 19.

¹⁹⁵ Ibid, 20.

¹⁹⁶ Pavao Andreis, *Povijest grada Trogira II.*, uredili Vedran Gligo i Vladimir Rismondo (Split: Čakavski sabor, 1978), 20.

radikalno izmijenio kraljev karakter – ovdje je u sasvim zadivljujućem ironičnom obratu od obnovitelja gradova preobražen u obnovitelja barbarskih običaja, odnosno razarača gradova (s obzirom na kraljev ukop u crkvi, u ovim barbarskim običajima ne treba vidjeti progone kršćana), pod čijom je tiranskom palicom stradao i Solin, grad koji je prema većini dosadašnjih narativa upravo zahvaljujući tom kralju dobio nadbiskupa. Taj zahvat zoran je odraz promletačkih stajališta Andreisa¹⁹⁷ – sinkronijski i dijakronijski negativno nastrojenog prema širem trogirskom zaleđu – zbog kojih je, takoreći, okrutno postupio s Budimirom, orobivši ga svih prijašnjih karakternih kvaliteta.

Tako se, dakle, Tuberon i Andreis služe Svetopelekom i Budimirom – obojica donose narative relativno uskog opsega, barem u usporedbi s onima koji slijede u ovom radu, unutar kojih taj kralj, ili možda radije ti kraljevi (s obzirom na to da se kao likovi drastično razlikuju) posjeduju relativno jednostavne funkcije, manifestirane na izrazito različite načine. Lišeni svih prijašnjih konotacija izuzev one temeljne, a ovdje tek usputne kristijanizacijske, stekli su neke nove (kod Tuberona neutralne, kod Andreisa negativne), a iskorišteni su kao figure lokalnog i ograničenog značenja, u svrhu objašnjavanja i povijesnog kontekstualiziranja pojave Ugarskog Kraljevstva na ovim prostorima. No, puni Svetopelekov i Budimirov potencijal još nismo vidjeli.

10. TRAGOVIMA PRETPREPORODNOG ILIRIZMA – ORBINI, RATTKAY, KAČIĆ

Vratimo se tamo gdje smo narušili kronologiju. Vidjeli smo kako je Orbini postupao sa Svetopelekom u svome prijevodu *Ljetopisa popa Dukljanina*, a sada valja vidjeti što se s kraljem dogodilo u ostatku *Kraljevstva Slavena*. S tim djelom dolazimo do daleko šireg prostornog i vremenskog obzora – prijašnji tekstovi ovdje razmotreni ticali su se užeg okvira koji bi gdjekad možda i ambiciozno bilo nazvati južnoslavenskim, a koji je Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* uvjerljivo nadmašilo. Orbini zahvaća daleko širi narativ – u njegovom djelu „iščitavaju se nordijska, sarmatska, autohtona i biblijska teorija o podrijetlu i jedinstvu slavenskog nacionalnog korpusa.”¹⁹⁸ To je svojevrsni *origo gentis*, počevši od Noinog sina Jafeta, slavenskog rodonačelnika, i Skandinavije kao slavenske pradomovine (pritom i Orbini ponavlja formulu Goti = Slaveni), te migracija toga naroda i teritorijalne ekspanzije. Od tog temelja, Orbini postupno sužava svoje područje interesa, sve do Dubrovnika, nakon čega slijedi spomenuti prijevod *Ljetopisa*, te konačno Orbinijev dodatak na njega, odnosno treći

¹⁹⁷ Andreis, *Povijest grada Trogira I.*, 9-10.

¹⁹⁸ Šanjek, „Povijesni pogledi”, 26.

dio *Kraljevstva Slavena*, naslova *Nastavak navedene povijesti kraljeva Dalmacije*.¹⁹⁹ U tom golemom prostranstvu, ne računajući prijevod *Ljetopisa*, Svetopelek se javlja svega u tri navrata, uvijek u vezi s njegovim prihvaćanjem kršćanske vjere. Prvi put ga Orbini domeće u kontekstu ratova Mlečana i Slavena, konkretno Neretvana:

„Neretvanski barbari, srditi na Mlečane, smjesta uzeše zlostavljati primorska mjesta te, ne zadovoljivši se time, na kopnu uništiše okolice Zadra, kojega stanovnici bijahu tada jedini Dalmatinci podčinjeni Mlecima. Bje to oko godine 996., i dotud govori Sabellico. Upravo u tom razdoblju (kaže *Mletački ljetopis*) Mleci uvelike obuzdaše oholost Neretvana. Ovi, naime, preuzeše kršćanstvo za vladavine Svetopeleka [Svatopluka] ili (kako ga nazivaju latinski pisci) Sferopila kralja njihova, kojega na vjeru u Krista bijaše preobratio Metod Filozof, kasnije nazvan Ćiril (prema izvješćima Popa Dukljanina, Bionda, Sabellika i Johannesesa Aventinusa u 4. knjizi).”²⁰⁰

Pišući kasnije o Moravskoj, Orbini ukratko donosi životopis solunske braće i njihove konverzijske uspjehe:

„Moravska posta kršćanskom zemljom [...] za vladavine moravskog kralja Svatopluka [...], koji sa svojim pukom primi kršćanstvo od filozofa Ćirila, prije zvanog Konstantin. Budući da on bijaše vjerovjesnikom u Bugara, Rašana i ostalih Slavena iz Dalmacije i Moravske, pomislio sam kako je nužno ukratko ispriopovjediti njegov život na temelju tvrdnji Popa Dukljanina, Jana Dubravskog, te Augustina Moravskog u životopisima nadbiskupa iz Olomouca. Ćiril bijaše rodnom Grk, a rodi se u Tesaloniki, danas Solunu, od oca Leona iz plemićke obitelji. Isprva se zvaše Konstantin Filozof. Godine 887. posta poglavarom velegradske crkve odlukom Hadrijana, trećeg rimskog pape tog imena. Bijaše također prvi nadbiskup moravski, poučivši prije toga kršćanskoj vjeri Bugare, Srbe i dalmatinskog kralja Svetopeleka, te nakon njih moravskog kralja Svatopluka, zajedno s čitavim njegovim pukom, kojem se granice protezahu tijekom rijeka Visle, Dunava i Vaga.”²⁰¹

Konačno, u svome dodatku na *Ljetopis*, u dijelu koji se tiče Bugara, poziva se ukratko na Bionda:

„U *Povijesti Francuske* pak nalazimo da su Bugari prihvatili Krista 882. godine, što Biondo u 2. knjizi II. Dekade otvoreno niječe i kaže da su Bugari postali kršćanima mnogo prije toga te da su, postavši raskolnicima, u vrijeme dalmatinskog kralja Sveropila prigrlili katoličku vjeru.”²⁰²

Dakle, što se prvog i trećeg dijela *Kraljevstva Slavena* tiče, kralj Svetopelek (ili Sveropil prema piscima koje Orbini navodi) upotrijebljen je naoko kao usputni vremenski orijentir. Budući da je svom prijevodu dao ime *Povijest kraljeva Dalmacije*, Orbini u svoje djelo uvrštava Svetopeleka kao dalmatinskog kralja za čije vladavine je na te prostore stiglo

¹⁹⁹ Mnogo toga opširnijega o ovome može se naći u: Šanjek, „Povijesni pogledi”, 9-45; Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008), 176-192.

²⁰⁰ Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, 97.

²⁰¹ Ibid, 108.

²⁰² Ibid, 481.

kršćanstvo, posredstvom jednog od solunske braće. Svakako vrijedi primijetiti da Orbini u okviru ćirilometodske tradicije lucidno razlikuje kralja Svetopeleka i njegovog originalnog ishodišta, moravskog vladara Svatopluka, što u svijetlu svega dosad rečenog djeluje kao duhovit diskurzivni paradoks. Valja primijetiti i proturječje između prva dva citirana odsječka – Svetopelekov krstitelj u prvom slučaju je Metod, a u drugom Konstantin. Ta greška proizlazi iz Orbinijeve metodologije i zauzetosti višim ciljevima – prvo se odnosi na činjenicu da „manje vremena troši u istraživanju arhivske građe, a više u kombiniranju informacija koje s iznimnom marljivošću iščitava iz povijesnih prikaza svojih prethodnika ili suvremenika”,²⁰³ a drugo na programatsku tendenciju i panslavističke aspiracije, što nije dozvolilo Orbiniju odveć kritički pristup izvorima i drugim djelima. Historiografski karakter *Kraljevstva Slavena* svakako je očevidan, ali on počiva tek u temeljima tog djela, kao funkcionalni mehanizam izražavanja ideološkog i političkog, pa i performativnog spektra značenja. „Stoga se *Kraljevstvo Slavena* može čitati ne samo kao tipična 'patriotska' humanistička povjesnica koja tekstualno konstruira etnokulturni identitet 'slavenskog naroda', već i kao ideologijsko-politički manifest 'obnove' Kraljevstva Slavena nakon uspješno okončanog oslobodilačkog rata [protiv Osmanskog Carstva, op. a.], pri čemu bi ključnu političku ulogu odigrala Dubrovačka Republika.”²⁰⁴

Spomenuta tendencija i činjenica da prijevod *Ljetopisa* čini integralni dio *Kraljevstva Slavena* spašavaju Svetopeleka od ocjene da u tom djelu ima tek minornu ulogu. Dozvaov bih stoga u sjećanje završetak sedmog poglavlja ovoga rada i Orbinijevu supstituciju slavenskog jezika ilirskim u prijevodu *Ljetopisa*. Ona je indikativan fragment općeg ilirskog ideologema koji prožima čitavo *Kraljevstvo Slavena*, djelo koje je tek jedna od njegovih konkretizacija u razvojnom nizu pretpreporodnog ilirizma, počevši od Jurja Šižgorića i njegovog djela *O smještaju Ilirije i grada Šibenika*.²⁰⁵ Genealogiju, opće karakteristike, pojedine varijante i konkretne manifestacije tog ilirizma, s naglaskom na XVII. stoljeće, opisala je Zrinka Blažević u svojoj prikladno nazvanoj knjizi *Ilirizam prije ilirizma*. Ključni pojam pritom je upravo ilirski ideologem, iznimno kompleksan fenomen koji iz prvobitne relativno jednostavne definicije kao „ideje etničke i nacionalne jednorodnosti Južnih Slavena”²⁰⁶ Blažević proširuje u „naziv za funkcijski narativ s ideologijskim potencijalom, u kojemu su

²⁰³ Šanjek, „Povijesni pogledi”, 10.

²⁰⁴ Zrinka Blažević, „Intertekstualni odnosi između Orbinijevog *Kraljevstva Slavena* i latinskih historiografskih djela Pavla Rittera Vitezovića”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 43 (2011): 100.

²⁰⁵ Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, 91.

²⁰⁶ *Ibid*, 13.

objedinjene normativna i generativna dimenzija”,²⁰⁷ te ga raščlanjuje na osam toposa: zajedničko drevno podrijetlo, teritorijalnu rasprostranjenost, jezično jedinstvo, nacionalnu karakterologiju, nacionalnu geografiju, nacionalne institucije, nacionalne heroje te nacionalne svece.²⁰⁸ Orbini, kojeg Blažević imenuje jednim od začetnika interkonfesionalnog ilirizma, podvrste reformnokatoličkog ilirizma,²⁰⁹ u svoje *Kraljevstvo Slavena* uvrstio je svih osam toposa, pri čemu se Svetopeleka, kao kralja legendarne gotsko-slavenske dinastije, može uvrstiti u onaj o nacionalnim institucijama. Naravno, ta dinastija nije jedina institucija koju Orbini uvrštava, no nama je svakako najzanimljivija. Blažević identificira dvije njezine funkcije: povijesno usidravanje institucije kraljevske vlasti i religijsku legitimaciju, što proizlazi iz Svetopelekovog prihvaćanja kršćanske vjere, povezanog s ćirilometodskom tradicijom.²¹⁰ Obje funkcije su aktivne u *Kraljevstvu Slavena* – kako zbog prijevoda *Ljetopisa* koji je u službi izgradnje i očuvanja kontinuiteta, Orbiniju vrlo bitnog diskurzivnog sredstva, tako i zbog mjestimičnog podsjećanja na Svetopelekovu krštenje – što će reći da Svetopelek nikako nije usputna figura, nego važan strukturalni element u cjelokupnoj ideološkoj matrici koju je Orbini svojim djelom konstruirao.

Druga ličnost, dosad tek spomenuta, koja se može u istom ilirskom ključu promatrati jest zagrebački kanonik Juraj Rattkay Velikotaborski i njegovo djelo *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* iz 1652. godine. Ono je „prva ilirska banologija”,²¹¹ odnosno paradigmatička artikulacija onoga što Blažević naziva staleškim ilirizmom, druge faze u razvoju ilirskog ideologema, nakon reformnokatoličkog.²¹² Ovdje je riječ „o historiografskom podžanru specifičnom za hrvatsku stalešku ideologijsko-političku produkciju čiju konceptualnu i narativnu okosnicu čini banska institucija”,²¹³ podžanru koji Rattkay realizira narativom dugog trajanja, a kojim nastoji historijski legitimirati bansku čast i pružiti političku platformu hrvatskim staležima u okviru Habsburške Monarhije.²¹⁴ Prvu knjigu stoga počinje na Orbinijevom tragu, od Noinog sina Jafeta i skandinavske pradomovine Slavena, te nastavlja antičkom, pretkršćanskom poviješću Ilira, a narativ zatim sužava, definirajući Ilirij u užem smislu kao zajedničko ime za devet kraljevstava: „to su, naravno, Dalmacija, Hrvatska, Slavonija, Bosna odnosno Mezija ili Rama, Bugarska, Srbija ili

²⁰⁷ Ibid, 91.

²⁰⁸ Ibid, 90.

²⁰⁹ Ibid, 93.

²¹⁰ Ibid, 108, 178, 188.

²¹¹ Ibid, 275.

²¹² Ibid, 94.

²¹³ Ibid, 276.

²¹⁴ Ibid, 94.

Galicija, Raška ili Trakija, Dardanija te Epir ili Albanija.”²¹⁵ Drugom knjigom već ulazi u godine poslije Krista, navodeći kako je „apostol Pavao ilirski rod drugi po redu učinio udom Crkve kojoj je glava Krist”,²¹⁶ te u priču uvodi Ilirsko Kraljevstvo koje je 547. silom stekao Strogil, brat Totile. Naslijedio ga je sin mu Svejolad, koji je vladao do 559., a njega pak njegov sin Mladen, koji je umro 590. godine. Na prijestolje je tada došao Razimir, poznati progonitelj kršćana, koji umire bez potomaka. Na njegovo mjesto zatim dolazi Satimir, u čije vrijeme je počeo djelovati sv. Konstantin, a poslije njega Budimir, „kralj i apostol”, koji je od Konstantina prihvatio kršćanstvo.²¹⁷ Rattkayev Budimir, dakle, pripada VII. stoljeću.

Prema Rattkayu, Konstantin je već kod Budimira bio kada mu je stigao poziv pape, ovog puta Ivana IV. Nakon toga, Budimir nastoji uvesti red u svoje kraljevstvo, pa šalje poslanike papi i caru, na što papa odgovara s dvama kardinalima i dvama biskupima, na čije čelo postavlja trećeg kardinala Honorija. Održava se zatim dvanaestodnevni sabor „na polju Klivna blizu Klisa”,²¹⁸ na kojem su nakon utvrđivanja zakona i podjele kraljevstva „posvetili svetom pomašću pomazanog kralja Budimira i prikladnim ga blagoslovima utvrdili u kraljevskom dostojanstvu koje je već obnašao.”²¹⁹ Zatim su postavili ona dva nadbiskupa, salonitanskog i dukljanskog. Na ovom mjestu Rattkay se ubacuje digresijom, kako bi rekao štogod o banskoj časti uvedenoj na Budimirovom saboru, te kako bi objasnio „zašto je ponekad bilo više banova, a ponekad samo jedan”.²²⁰ Četrdeset godina od pomazanja, Budimir umire 3. ožujka 681. godine, a pokopan je „u crkvi Blažene Djevice u gradu Diokleji, nazvanim tako jer ga je podigao car Dioklecijan, a koji se danas zove Klis.”²²¹ Konačno, Rattkay dodaje: „Orbini zaključuje da su ga slavenski narodi zbog svetosti prozvali Svetopelekom, a Budimirom je pak nazvan stoga što je prihvaćena prava vjera i njemu i kraljevstvu priskrbila mir pošto je on prigrlio zapovijedi kršćanske vjere.”²²²

Kako se vidi, osnovicom Rattkayeve druge knjige bio je Marulićev prijevod *Hrvatske redakcije*, premda je Rattkay držao da je to Tuberonovo djelo.²²³ Međutim, kako se služio i Orbinijevim djelima, u Rattkayevu banologiju ušli su i tragovi *Ljetopisa popa Dukljanina*

²¹⁵ Juraj Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 2. izd., preveli Zrinka Blažević, Vladimir Rezar et al. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2016), 136.

²¹⁶ Ibid, 141.

²¹⁷ Ibid, 142-144.

²¹⁸ Ibid, 145.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid, 146.

²²¹ Ibid, 147.

²²² Ibid.

²²³ „Rattkay često i opsežno parafrazira *Regum gesta*, no pripisuje ih dubrovačkom historičaru Ludoviku Crijeviću Tuberonu [...]. To bi moglo značiti da se Rattkay koristio prijepisom *Regum gesta* iz kojeg nije bilo vidljivo Marulićevo autorstvo, prijepisom – možda dubrovačke provenijencije? – koji nije spominjao Marulićevo ime niti u naslovu, niti u posvetnom pismu.” – Jovanović, „Marulićev prijevod”, 141.

(poznaje, primjerice, Honorija kao čelnika papinskog poslanstva). Poznati su nam ovi narativni obrisi, premda nešto izmijenjeni, ali tako to, ruku na srce, s parafraziranjem i cirkulacijom tekstova obično biva. Rattkayeva namjera je drugačija, opsežnija od pukog integriranja postojećih narativa – kao i kod Orbinija, ovdje je gotsko-slavenska, odnosno ilirska dinastija uvrštena kao topos o nacionalnim institucijama, topos kojem Rattkay aktivnije nego Orbini pristupa, sužavajući ga i tesajući mu rubove, kako bi upravo Budimira izdvojio kao centralnu figuru. Funkcija mu je trostruka – prva i najočitija je ona koja proizlazi iz Budimirovog prihvaćanja kršćanstva, što Rattkay posebice ističe titulom apostola koju kralju dodaje, a koja se sinegdohalno i posljedično razvija u „apostolicitet ilirskih kraljeva”;²²⁴ druga je historijska legitimacija banske institucije, već gotovo organski povezane s Budimirom, koja je nakon prekida niza narodnih vladara preuzela teret državnopravne samostalnosti i kontinuiteta;²²⁵ treća se tiče odnosa ugarskih i ilirskih kraljeva i njihovih kraljevstava – povezana je s prvom, ali i donosi nešto novo. Rattkay, naime, nakon smrti Budimirove te kratkog opisa vladavine pobožnog kralja Svetolika i izopačenog kralja Vladislava, dodaje ulomak naslovljen „Usporedba kraljeva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije s prvim kraljevima Ugarske”, u kojem se Budimir „prikazuje kao simbolički pandan sv. Stjepanu”.²²⁶ Rattkay reče: „nisam bez razloga odlučio ovo zabilježiti, jer kao što su se nekoć ova naša kraljevstva sjedinila pod jednom krunom s Ugarskom, tako su imala posve slične početke obraćenja i početke vladanja pobožnih kraljeva.”²²⁷ Mislio je na analogiju koju je uočio. Naime, ugarski kralj Gejza bio je naklonjen kršćanskoj vjeri, ali ju je tek njegov sin Stjepan prihvatio i proširio čitavim kraljevstvom, a iza njega su uslijedili dobri kralj Emerik i izopačeni Petar, što poprilično odgovara ilirskom slijedu od Satimira do Vladislava, s Budimirom kao ključnom ličnošću.²²⁸ Ovim mjestom Rattkay je htio demonstrirati kako je od samih početaka, od prihvaćanja kršćanske vjere Trojedna Kraljevina bila ravnopravna Ugarskom Kraljevstvu, a time i argumentirati, u sklopu šire rasprave o odnosu dvaju kraljevstava, kako ideja o podloženosti Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ugarskoj kruni nije i ne može biti utemeljena.

Diskurzivno sredstvo izjednačavanja Budimira sa sv. Stjepanom, imalo je i drugu posljedicu – unaprijedilo je kralja Budimira u topos nacionalnog sveca. „To potvrđuje i ikonografska reprezentacija kralja Budimira na uvodnoj slici ilirskih svetaca i kraljeva koju je [...] izradio Juraj Šubarić. Budimir je prikazan s kraljevskom krunom i žezlom na jednom od medaljona koji je optočen natpisom: *Budimerius Dalmatiae Croatiae Sclavoniae Rex et*

²²⁴ Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, 285.

²²⁵ Ibid, 286.

²²⁶ Ibid, 284.

²²⁷ Rattkay, *Spomen na kraljeve*, 148.

²²⁸ Ibid.

Apostolus.²²⁹ To je prvi vizualni prikaz sada već svetog Budimira, kojeg je Rattkay uzdigao u rang ilirskog sveca kako bi stvorio funkcionalnu protuvrijednost ugarskom Stjepanu, a koji je zahvaljujući djelu *Memoria regum* i Šubarićevom bakrorezu postao bitan akter u novom ikonografskom sustavu.²³⁰ Tako će se Budimir javiti i na koricama *Misala Jurja de Topusko*, izrađenima po narudžbi zagrebačkog biskupa Aleksandra Mikulića, s riječima „*Sanctus Budimirus Dalmatiae Croatiae Sclavoniae Rex et Apostolus*”,²³¹ te, još bitnije, u refektoriju zgrade nekadašnjeg Ilirsko-ugarskog kolegija u Bolonji. Četiri ugla svoda toga refektorija popunjavaju freske na kojima su prikazana četiri nacionalna sveca – redom, sv. Stjepan, sv. Budimir, sv. Emerik i sv. Ivan Pustinjak – a i ispod Budimira piše „*Sanctus Budimirus Rex Illyrici et Apostolus*”.²³² Struktura freski dobro je promišljena i semantički bogata, a osjeti se Rattkayev utjecaj – Budimir i Stjepan nalaze se na susjednim freskama, dakle čine korelativni par preko puta kojeg su ugarski Emerik, „*dux Sclavoniae*” i Ivan, „*filius regis Croatiae*”. Sva četvorica se nalaze na potpornim stupovima, fizički i strukturalno jakim mjestima, dakle simbolički podnose teret čitave ikonografske strukture i samog svoda na kojem se nalazi središnja freska koja prikazuje kako „Sveti Ladislav, kralj Ugarske, nasljedstvom prima Ilirska kraljevstva što mu ih oporučno ostavi sestra”.²³³ S obzirom na to da su u suprotnim kutovima postavljeni Budimir i Ivan (to bi bila hrvatska strana) te Stjepan i Emerik (ugarska), takva struktura, u kojoj se dvije strane ne suprotstavljaju, već se presijecaju u središnjoj freski, stvara dodatni semantički sloj koji treba promatraču sugerirati ravnopravnost obiju strana u nastanku Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva.

Vidjeli smo kako su *Kraljevstvo Slavena* i *Memoria regum* uzdigli Svetopeleka i Budimira na jednu funkcionalno, programatski i performativno sasvim novu, dosad nedosegnutu razinu, te kako je potonje djelo oslobodilo Budimira tekstualnih okova i otvorilo mu vrata ikonografskoj reprezentaciji. U ovom pohodu kroz neka eminentna imena koja su prihvatila Svetopeleka ili Budimira u svoja diskurzivna okrilja, došli smo do XVII. stoljeća, približivši se tako onoj naslovnoj granici ovoga rada, stoga nam preostaje da zakoračimo u

²²⁹ Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, 284.

Rečenu uvodnu sliku vidi u: Rattkay, *Spomen na kraljeve*, 105.

Budimir se nalazi u donjem lijevom kutu Šubarićevog bakroreza. Detaljnije o tome vidi: Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, 289.

²³⁰ Daniel Premerl, *Bolonjske slike hrvatske povijesti: politička ikonografija zidnih slika u Ilirsko-ugarskom kolegiju u Bolonji* (Zagreb: Leykam international, 2014), 32; Daniel Premerl, Iva Kurelac, „Sveti Ivan Pustinjak u hrvatskoj historiografiji i ikonografiji 17. i 18. stoljeća”, *Croatica Christiana Periodica* 36, br. 69 (2011): 22.

²³¹ Premerl, *Bolonjske slike*, 34.

²³² Premerl, Kurelac, „Sveti Ivan Pustinjak”, 25.

²³³ Ibid.

naredno stoljeće i ispratimo našeg kralja do kraja tog arbitrarno omeđenog predmodernog razdoblja.

Za prikaz sljedećeg stadija u povijesnoj putanji našega kralja, dakle za XVIII. stoljeće, najbolje će biti uzeti djelo koje će se prije naći u povijestima književnosti, premda posjeduje značajan historiografski karakter, a to je *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića, djelo iznimne popularnosti – „hrvatski bestseler”,²³⁴ kako reče Stipe Botica. Štoviše, Kačić svoje djelo gradi kao sjecište pripovjednih tehnika historiografske proze i usmenog epskog pjesništva („Kačić se oslanja na stoljetnu tradiciju usmenog prenošenja obavijesti iz prošlosti koje u nepisanim društvima imaju istu funkciju kao historiografski tekstovi u društvima s razvijenom pismenošću”²³⁵), kako bi historiografski diskurs približio čitateljstvu kome je ilirski ideologem dotad bio manje dostupan. Kačić na kraju svoga djela i sam reče:

„Dajem ti, moj štioče, na znanje da ja ovi trud nisam činio za ljude koji latinski i talijanski jezik posiduju, jer oni znadu iste i puno veće stvari nego sam ji ja u moje knjige postavio. Samo dakle ovo učinio jesam za službu oni ljudi koji izvan slovinski drugim jezikom govoriti ne znadu, niti se mislim radi toga slaviti pod imenom od istorika, jer je to jizbina ljudi sveznanaca, kojim ja nisam vrstan sluga biti.”²³⁶

Razgovor ugodni tako leži u središnjem dijelu razvoja ilirskog ideologema i procesa njegove vertikalne transmisije iz užih okvira intelektualne historiografske produkcije na latinskom, pa i na talijanskom jeziku, u okrilje pučkoga diskursa, kojemu strujanja pretpreporodne ilirske ideologije nisu bila dostupna, niti je ona pak na njega mogla imati znatniji učinak.²³⁷ Okosnicu Kačićevog djela tako čini nacionalna karakterologija,²³⁸ razrađena kroz hvalospjeve o junačkim djelima južnoslavenskih naroda, vladara i drugih ličnosti u borbama protiv Osmanlija, do čega Kačić dolazi od samih početaka slavenske/ilirske povijesti. Nakon prve dvije uvodne pjesme, Kačić donosi kratku kroniku od prvog ilirskog kralja imena Ilirik do smrti bosanskog kralja Tvrtka II. 1443. godine, unutar koje navodi, primjerice, da je 57. godine sveti Pavao propovijedao po slavenskim zemljama, da je 541. slavenski kralj Ostroilo prodro u Dalmaciju, da je 756. vladao „Budimir, kralj sveti”,²³⁹ te da

²³⁴ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, predgovor i rječnik nepoznatih riječi Stipe Botica (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 8.

²³⁵ Sandra Prlenda, „Historiografski diskurs i legitimacijske strategije u Kačićevu *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*”, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, ur. Dunja Fališevac (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007), 281.

²³⁶ Kačić, *Razgovor ugodni*, 843.

²³⁷ Zrinka Blažević, „Ilirski ideologem u djelima Andrije Kačića Miošića”, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, ur. Dunja Fališevac (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007), 266.

²³⁸ *Ibid*, 269.

²³⁹ Kačić, *Razgovor ugodni*, 36.

je 880. djelovao „Methodius, veliki i razumni, slovinski apostol”.²⁴⁰ Slijedi popis rimskih careva, papa, svetaca, mučenika, blaženika i drugih uzoritih osoba slavenskog podrijetla, a malo kasnije Kačić domeće slijed kraljeva koji je sastavio prema Orbiniju, a koji počinje s prvim slavenskim kraljem Ostroilom; slijede Svevlad, Selimir, Vladan, Radimir, Svetimir i Budimir, koji je vladao od 756. do 796. godine.²⁴¹ Budimiru Kačić posvećuje jedan prozni ulomak, slobodnu parafrazu Orbinijevog predloška – Svetimir je primio Ćirila, koji je bio na putu prema Rimu, i dao krstiti svoga sina Budimira koji „bi na krštenju zazvan Svetopelek, to jest 'dite sveto'”.²⁴² Papa kasnije samoinicijativno Budimiru šalje Ćirila i pet kardinala, među kojima je mudri Onorije, „da ga utvrde u zakonu božijemu, da se s njime poraduju i da ga po običaju rimskomu posvete i okrunu.”²⁴³ Zatim se održava sabor na kojem, Kačić će ukratko, Budimir razdijeli kraljevstvo na mnoge banovine, a kardinali posvetiše dva nadbiskupa, salonitanskog i dukljanskog.

Na tragu svojih prethodnika, Kačić u svoje djelo uvrštava ovaj kraljevski slijed kao topos o nacionalnim institucijama, no on je ovdje manje aktivan u odnosu na druge – u širem narativu, taj je slijed prijelazna struktura koja u povijesnom pregledu od najranijih dana treba čitatelja uvesti u središnja, junačka i protuosmanska djela ipak mu nešto bližih povijesnih ličnosti. Na samom početku Kačić to i odaje:

„Svrha pak za koju ja ovi trud činim jest najprva slava i poštenje božije, komu se svako dilo pošteno, brez otruje grija učinjeno, posvetiti i prikazati ima; druga, neka se sadašnji i poslidnji vitezovi mogu ogledati kano u zrcalu u rabrenita vojevanja i glasovita junaštva svoji dida i šukundida, da ji slobodno i veselo mogu naslidovati i s općim neprijateljom boj biti. Treća pak svrha moga truda jest ova: da se slavna imena vitezova i glasoviti junaka mogu za puno vikova na svitu uzdržati, štiti i njiova junaštva spominjati, jer što se u knjigam ne nahodi, brzo se izgubi i zaboravi.”²⁴⁴

Kako Budimir nije sudjelovao u nikakvim junačkim podvizima koji bi služili svrši Kačićevog djela, niti je inače nešto pretjerano bogatog karaktera, gurnut je u drugi plan. K tome ga Kačić degradira od prethodnog stečenog statusa ilirskog ili slavenskog sveca – u onoj početnoj kronici on ga, istina, naziva svetim kraljem, ali to će prije biti tek deskriptivna opaska jer Budimiru nema ni traga na Kačićevom popisu slavenskih svetaca, pa čak ni na popisu osoba koje bi trebalo štovati, premda ih Crkva još nije uvrstila među svece i blaženike. Budimira je istisnula druga ličnost s jasnom međukonfesionalnom funkcijom, jer „među Kačićevim nacionalnim svecima najistaknutiji simbolički status svakako uživa Sv. Sava,

²⁴⁰ Ibid, 37.

²⁴¹ Vidi: Ibid, 43-66.

²⁴² Ibid, 66.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid, 22.

kojemu je još Mrnavić dodijelio ulogu glavnog zaštitnika protuturskog rata i simboličke garancije deziderativnog ujedinjenja 'ilirskih' konfesija.²⁴⁵

11. ZAVRŠETAK PUTA I ZAKLJUČNI KOMENTARI

Kad bi se funkcionalna i performativna vrijednost nekog diskurzivnog sredstva mogla izraziti nekom apsolutnom mjerom, mogli bismo na ovim posljednjim stranicama uživati u kakvom grafu koji bi prikazivao Svetopelekov i/ili Budimirov povijesni razvoj. No, kako je tako nešto nemoguće, morat ćemo se zadovoljiti pukom leksičkom rekapitulacijom kraljeve historiografske ili, budimo vjerni naslovu, literarne životne putanje, uz pokoju napomenu o onome što se s njime zbilo u XIX. stoljeću.

Dakle, Svetopelekovo diskurzivno rođenje ima se zahvaliti izvorima o životu i djelovanju solunske braće, Konstantina i Metoda, odakle je autor *Ljetopisa* crpio sastojke za semantičku metamorfozu iz koje je nastao jedan sasvim novi znak. Označitelj mu je modelirao po uzoru na moravskog kneza Svatopluka, a označeno prema panonskom knezu Kocelju, s kojim je novi znak – Svetopelek – dijelio strukturno mjesto kao vladar kroz čije područje su prolazila sveta braća i donijela kršćanstvo. Taj je znak autor *Ljetopisa*, neki barski svećenik, pa možda čak i Grgur Barski, semantički obogatio i funkcionalno popunio kontekstualnim silnicama dubrovačko-barskog spora oko pitanja prvenstva i nadbiskupskog statusa. Svetopelek je trebao pružiti osnovu za historijsku legitimaciju prednosti grada Bara nad Dubrovnikom, odnosno usaditi ju dublje u prošlost posredstvom ćirilometodske tradicije. K tome je Svetopelek bio jedan od potpornih stupova u izgradnji opće moralno-didaktičke funkcije čitavog *Ljetopisa*, funkcije koja se, kako se čini, pokazala najizdržljivijom i najotpornijom na promjene. No, koliko je ideja o kralju Svetopeleku zaista bila raširena, koliko se o njemu znalo izvan obrazovanih i izvan klerikalnih krugova u kojima je u prvim stoljećima svoga tekstualnog života imao jedino prebivalište, teško je reći. Jednako će biti teško sa sigurnošću objasniti gdje, kako i zašto je došlo do njegove transformacije u Budimira. Polazeći od pretpostavke da je *Ljetopis* stariji od *Hrvatske redakcije*, odnosno da je potonje djelo nastalo kao djelomična preradba prvog, a istovremeno ih uspoređujući, nametnuo se zaključak kako onomastička rekonstrukcija kraljevog imena nije prošla bezbolno, već ju je pratila i rekonstrukcija kralja na strukturalno-značenjskoj i konotativnoj razini. Drugim riječima, *Hrvatska redakcija* stvorila je, možda i nehotice, denotacijski korelativan, ali konotacijski suprotstavljen kraljevski par Svetopelek-Budimir. Pritom je

²⁴⁵ Blažević, „Ilirski ideologem”, 270.

Budimira postavila kao pandana legendarno usmrćenom kralju Zvonimiru u širem narativu o tome kako je i zašto Hrvatska pod nekadašnjim narodnim vladarima izgubila svoju političku samostalnost.

U međuvremenu je naš kralj uspio prijeći Jadransko more i dospjeti u talijansku historiografiju. Kasnije su Marulićev prijevod *Hrvatske redakcije* i Orbinijev prijevod *Ljetopisa popa Dukljanina* poslužili kao transmisijska sredstva koja su drastično proširila diskurzivne mogućnosti i recepcijske horizonte kraljevskog para. Dovoljno je reći da su *Regum Dalmatiae atque Croatiae gesta* Marulićevo najčešće prepisivano djelo,²⁴⁶ te vidjeti kamo i kako se raširila i razvila priča o prvom kršćanskom kralju među Južnim Slavenima. Može se reći da je tek Orbini, inkorporirajući prijevod *Ljetopisa* kao strukturni dio svojeg *Kraljevstva Slavena* te osnažujući denotacijsku vezu među Svetopelekom i Budimirom (jer ih je eksplicite u svom prijevodu izjednačio), načeo mogućnost da nam kralj dosegne svoj puni potencijal, uvodeći ga na široka vrata u ilirsku ideologijsku matricu kao jednog od bitnih toposa ilirskog ideologema. Prva stoljeća Svetopelekove povijesti bila su ponešto skromna, takoreći mikroregionalna jer je služio narativima relativno lokalnog karaktera. Dakako, veliku ulogu je unutar različitih narativâ imao, ali oni su se funkcionalni ticali međugradskih ili međukraljevskih odnosa. To se očituje još i kod Ludovika Crijevića Tuberonu, koji je Svetopeleka, otevši mu potomstvo, položio na konac jedne, a na početak druge, ugarske dinastije. Orbini je, naprotiv, Svetopeleka unaprijedio u figuru izrazite programatske i performativne vrijednosti na makroregionalnoj razini, kao jednog od nositelja historijsko-legitimacijske gotsko-slavenske dinastije u širem panslavističkom modelu. Naravno, ta preobrazba nije bila trenutačna ni nepovratna, što sasvim zorno pokazuje Andreiseva *Povijest grada Trogira* u kojoj je Budimir endemski i gotovo neprepoznatljivo reduciran na barbarske običaje i divljaštvo, premda je čak i Andreis, barem implicitno, sačuvao uspomenu na Budimira kao prvog kršćanskog kralja među Slavenima. No, korijeni su se uhvatili i razgranali, uz značajnu Rattkayevu pomoć koji je Budimiru dao barem kratkotrajna svetačka krila i koji mu je otvorio vrata vizualnom prikazivanju, što je imalo znatan odjek u ikonografskoj reprezentaciji XVII. i XVIII. stoljeća. Naravno, Orbini i Rattkay nisu jedini autori u čija se djela prikrao Svetopelek ili Budimir, ali svakako su među najznačajnijima u životnoj putanji tog kralja. Čak je i u XVIII. stoljeću, u djelu Andrije Kačića Miošića, pa i u

²⁴⁶ Jovanović, „Marulićev prijevod”, 125.

Marulićev prijevod imao je velikog utjecaja na šibenskog povjesničara Dinka Zavorovića (o. 1540.–1608.), koji ga je opširno parafrazirao u svome djelu *De rebus Dalmaticis libri octo* iz 1602. godine. Vidi: Iva Kurelac, „*Regum Dalmatiae et Croatiae gesta* Marka Marulića u djelu *De rebus Dalmaticis* Dinka Zavorovića”, *Colloquia Maruliana* 20 (2011): 301-320.

djelima ovdje neobrađenog Pavla Rittera Vitezovića,²⁴⁷ bilo mjesta za Svetopeleka, iako se osjeti da je kraljev diskurzivni vrhunac tada već bio stvar prošlosti.

S promjenama koje su se odvale u historiografiji u XIX. stoljeću, promijenio se i odnos prema Svetopeleku. Spomenuo bih ovdje prvu hrvatsku povijest pisanu hrvatskim jezikom, djelo *Ogledalo Iliriuma, iliti dogodovština Ilirah, za tim Slavinah, a najposlē Horvatah i Serbaljah zvanih, od potopa, to jest godine svēta 1656. na četiri strane razděljenja Ivana Šveara (1775.–1839.)*, posthumno objavljivano od 1839. do 1842. godine, te pisano u ilirskom ključu.²⁴⁸ Švear se služio cijelim spektrom izvora, djela i autora, između ostalih, *Ljetopisom popa Dukljanina*, Marulićem, Orbinijem, Kačićem, ali i Konstantinom VII. Porfirogenetom i Ivanom Lučićem. Prema svima je pristupao s dozom kritičnosti i polemizirao je s njima, no najviše energije je uložio u sporenju s Lučićem.²⁴⁹ Također je nastojao uvesti red i postići kompromisno rješenje među različitim autorima, a rezultat je gotovo shizofreni pokušaj pomirbe fiktivnih kraljeva fiktivne gotsko-slavenske dinastije i posvjedočenih povijesnih ličnosti poput Borne i Ljudevita Posavskog. U našem slučaju, Budimir je tako šesnaesti kralj hrvatskog kraljevstva, koje je postojalo od 400. do 1071. godine, a za čije je vladavine (od 756. do 796.) zahvaljujući Ćirilu došlo do drugog pokršćavanja Hrvata.²⁵⁰ Prvo je bilo u vrijeme cara Heraklija, što Švear preuzima od Porfirogeneta, odnosno za vladanja Porge, četrnaestog kralja.²⁵¹ Zanimljivo je pritom kako Švear drži da je kralj Svetopelek ili Budimir, imao i treće ime – Mislav. Čitajući Trpimirovu darovnicu u kojoj piše kako je Trpimirov predšasnik Mislav počeo darivati salonitansku crkvu, Švear je zaključio kako se pod tim imenom mora skrivati kralj Svetopelek ili Budimir, koji je, kako priča glasi, upravo u Saloni ustanovio nadbiskupiju.²⁵² U sličnom postupku se okušao i Ivan Kukuljević Sakcinski koji je bio svjestan činjenice da među hrvatskim vladarima nema nikakvog Svetopeleka ni Budimira, ali je svejedno nastojao dokazati da ta imena stoje u vezi s jednim od njih, i to upravo s Tomislavom. Odnosno, smatrao je da je Tomislav bilo ime koje je taj vladar dobio na krštenju, a da se originalno bio zvao Budimir. Svetopelekovo ime držao je pritom greškom

²⁴⁷ Vitezović je u sklopu svoje ideološke strukture većinom inzistirao na onoj poznatoj podjeli kraljevstva. Vidi: Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, 315-316; Blažević, „Intertekstualni odnosi”, 102-104. Zrinka Blažević, *Vitezovićeva Hrvatska između stvarnosti i utopije: ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)* (Zagreb: Barbat, 2002), 90, 147-148, 260.

²⁴⁸ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 2. izd. (Zagreb: Matica hrvatska, 2004), 348-350.

²⁴⁹ Vidi: Ivan Švear, *Ogledalo Ilirije, iliti dogodovština Ilirah, za tim Slavinah, a najposlē Horvatah i Serbaljah zvanih, od potopa, to jest godine svēta 1656. na četiri strane razděljenja: strana III. (od god. Isusa 540. do god. 1114.)* (Zagreb: štampano kod Franje Suppana, 1840), 11-12.

²⁵⁰ Ibid, 13, 69-82, 234-237.

²⁵¹ Ibid, 37, 41, 73.

²⁵² Ibid, 73-82.

autora *Ljetopisa* nastalom uslijed tada još žive uspomene na moravskog kneza Svatopluka.²⁵³ Ovakvi pokušaji nisu prestali s XIX. stoljećem, jer je sredinom prošloga Borislav Radojković ustvrdio da se IX. glava *Ljetopisa* bavi Zahumljem te da je Svetopelek zapravo zahumski vladar Mihajlo Višević.²⁵⁴ Svakojaka su domišljanja još bila izrečena po pitanju Svetopeleka i Budimira, a posebice o njegovom saboru koji je dugo golicao maštu povjesničara koji su bili ambiciozni u pokušajima da ga vremenski situiraju.²⁵⁵

No, zaključimo – kako se historiografija postupno oslobađala performativne funkcije, a istovremeno jačala stupanj kritičnosti prema izvorima, tako je sve manje mjesta nalazila za kralja Svetopeleka, odnosno Budimira, čiji se puni potencijal, ostvaren u XVII. stoljeću, u međuvremenu istrošio. Razvoj historiografije on više nije mogao preživjeti. Švearova i Kukuljevićeva nastojanja da ga održe na životu bili su osuđeni na propast. Ona su među posljednjim odjecima nekadašnje Svetopelekove/Budimirove važnosti te vrijednosti *Ljetopisa* i *Hrvatske redakcije* kao izvorâ, među posljednjim pokušajima da se pomiri nepomirljivo – povijest i ono što se sa sve većom sigurnošću počelo smatrati fikcijom. Unatoč još pokojim, rekao bih, neozbiljnim i uzaludnim nastojanjima u relativno novijoj historiografiji da se obnovi izgubljeno, Svetopelek i Budimir u kolektivnoj svijesti više ne igraju nikakvu ulogu.

²⁵³ Ivak Kukuljević Sakcinski, „Tomislav, prvi kralj hrvatski”, u: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, ur. Gavro Manojlović (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1925), 68-80.

²⁵⁴ Vidi: *Ljetopis popa Dukljanina*, 1950, 22.

²⁵⁵ Ne usudim se na ovom mjestu ulaziti u raspravu o Duvanjskom saboru jer to je tema koja zahtijeva sasvim novi rad. Radije, upućujem na literaturu u kojoj se neka od ovih domišljanja mogu naći: Mužić, *Hrvatska kronika*, 77-79; Klaić, *Pregled izvora*, 80; Jelić, „Duvanjski sabor”, 140.

BIBLIOGRAFIJA:

- Ančić, Mladen. „Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije (Vrijeme nastanka i autorstvo Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina)“. *Zgodovinski časopis* 44, br. 4 (1990): 521 – 546.
- Andreis, Pavao. *Povijest grada Trogira I*. Preveo i uredio Vladimir Rismondo. Split: Čakavski sabor, 1977.
- Andreis, Pavao. *Povijest grada Trogira II*. Uredili Vedran Gligo i Vladimir Rismondo. Split: Čakavski sabor, 1978.
- Antoljak, Stjepan. *Hrvatska historiografija*, 2. izd. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
- Blažević, Zrinka. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008.
- Blažević, Zrinka. „Ilirski ideologem u djelima Andrije Kačića Miošića“. U: *Fra Andrija Kačić Miošić*, ur. Dunja Fališevac, 265 – 277. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007.
- Blažević, Zrinka. „Intertekstualni odnosi između Orbinijevog *Kraljevstva Slavena* i latinskih historiografskih djela Pavla Rittera Vitezovića“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 43 (2011): 97 – 111.
- Blažević, Zrinka. *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije: ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*. Zagreb: Barbat, 2002.
- Budak, Neven. *Hrvatska povijesti od 550. do 1100*. Zagreb: Leykam international, 2018.
- Bujan, Solange. „Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina“: povijesni falsifikat“. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011): 65 – 80.

- Chatman, Seymour. *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1978.
- Jelić, Luka. „Duvanjski sabor“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10 (1909): 135 – 145.
- Jovanović, Neven. „Marulićev prijevod *Hrvatske kronike* i ovo izdanje“. U: Marko Marulić. *Latinska manja djela II*. Priredili i preveli Vedran Gligo, Veljko Gortan, Neven Jovanović, Darko Novaković i Vlado Rezar. Split: Književni krug, 2011.
- Klaić, Nada. „O legendarnoj smrti kralja Zvonimira“. *Istorijski zapisi* god. 16, knj. 20, 2 (1963): 229 – 270.
- Klaić, Nada. *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1967.
- Klaić, Vjekoslav. „Narodni sabor i krunisanje kralja na Duvanjskom polju“. U: *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, ur. Josip Bratulić, 59 – 72. Zagreb: Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 1998.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. „Tomislav, prvi kralj hrvatski“. U: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, ur. Gavro Manojlović, 40 – 85. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1925.
- Kurelac, Iva. „*Regum Dalmatiae et Croatiae gesta* Marka Marulića u djelu *De rebus Dalmaticis* Dinka Zavorovića“. *Colloquia Maruliana* 20 (2011): 301 – 322.
- Ludovik Crijević Tuberon. *Komentari o mojem vremenu*. Uvodna studija i prijevod Vlado Rezar, bilješke i kazalo Tamara Tvrtković. Zagreb: Institut za povijest, 2001.
- Ljetopis popa Dukljanina*. Uredio Ferdo Šišić. Beograd, Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina, 1928.

- Ljetopis popa Dukljanina: latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „Hrvatska kronika“*.
Priredio, napisao uvod i komentar Vladimir Mošin, hrvatski prijevod latinske redakcije
Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić. Zagreb: Matica hrvatska, 1950.
- Margetić, Lujo. „*Liber Methodius* i pitanje vrela devete glave Ljetopisa Popa Dukljanina“. *Croatica Christiana Periodica* 24, br. 46 (2000): 1 – 9.
- Margetić, Lujo. „Poruka i datacija tzv. Ljetopisa popa Dukljanina“. *Croatica Christiana Periodica* 22, br. 41 (1998): 1 – 30.
- Medini, Milorad. „Kako je postao Ljetopis popa Dukljanina“. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 273 (1942): 113 – 156.
- Miošić, Andrija Kačić. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Predgovor i rječnik nepoznatih riječi Stipe Botica. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Mužić, Ivan. *Hrvatska kronika: 547. - 1089.*, 5. izd. Split: Marjan tisak, 2002.
- Orbini, Mavro. *Kraljevstvo Slavena*. Priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, prevela Snježana Husić. Zagreb: Golden marketing, Narodne novine, 1999.
- Peričić, Eduard. *Sclavorum Regnum Grgura Barskog: Ljetopis popa Dukljanina*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.
- Premerl, Daniel. *Bolonjske slike hrvatske povijesti: politička ikonografija zidnih slika u Ilirsko-ugarskom kolegiju u Bolonji*. Zagreb: Leykam international, 2014.
- Premerl, Daniel, Iva Kurelac. „Sveti Ivan Pustinjak u hrvatskoj historiografiji i ikonografiji 17. i 18. stoljeća“. *Croatica Christiana Periodica* 36, br. 69 (2011): 11 – 31.
- Prlenda, Sandra. „Historiografski diskurs i legitimacijske strategije u Kačićevu *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*“. U: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*,

- ur. Dunja Fališevac, 279 – 294. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007.
- Prlender, Ivica. „Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku”. Ph.D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 1998.
- Rattkay, Juraj. *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 2. izd. Preveli Zrinka Blažević, Vladimir Rezar et al. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2016.
- Smičiklas, Tadija, ur. *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.
- Smičiklas, Tadija, ur. *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 4. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906.
- Steindorff, Ludwig. „Die Synode auf der *Planities Dalmae*. Reichseinteilung und Kirchenorganisation im Bild der Chronik des Priesters von Dioclea”. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 95 (1985): 279 – 324.
- Steindorff, Ludwig. „Jedno od gradilišta Nade Klaić: *Ljetopis popa Dukljanina*“. U: *Nada Klaić i njezin znanstveni i nastavni doprinos razvoju historiografije*, ur. Tomislav Galović i Damir Agičić, 171 – 189. Zagreb: FF Press, 2014.
- Stipišić, Jakov, Miljen Šamšalović, ur. *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 1, ur. serije Marko Kostrenčić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967.
- Supetarski kartular*. Uredio i popratio uvodnim arheološkim, historijsko-topografskim, paleografskim, diplomatičkim i hronološkim studijama Viktor Novak, lingvistička analiza Petar Skok. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.

- Šanjek, Franjo. „Povijesni pogledi Mavra Orbinija”. U: Orbini, Mavro. *Kraljevstvo Slavena*. Priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, prevela Snježana Husić. Zagreb: Golden marketing, Narodne novine, 1999.
- Švear, Ivan. *Ogledalo Ilirije, iliti dogodovština Ilirah, za tim Slavinah, a najposlě Horvatah i Serbaljah zvanih, od potopa, to jest godine světa 1656. na četiri strane razděljenja: strana III. (od god. Isusa 540. do god. 1114.)*. Zagreb: štampano kod Franje Suppana, 1840.
- Švob, Držislav. „Pripis Supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova“. *Historijski zbornik* 9, br. 1-4 (1956): 101 – 117.
- Toma Arhiđakon. *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol. Split: Književni krug, 2003.
- Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela, 2. izd. Preveo i protumačio Josip Bratulić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1992.

Summary

Character of King Svetopelek (Budimir) in Croatian Premodern Literary Discourse

As the story told by the Chronicle of the Priest of Dioclea and its Croatian Redaction goes, Svetopelek or Budimir was one of the kings of the legendary Gotho-Slavic dynasty and the first ruler among the South Slavs that accepted Christian faith. This paper analyses how did the older Croatian historiography treat Svetopelek/Budimir and how was he used. In other words, it analyses different textual manifestations of the fictional king and the functions that he was given in the different texts of the Croatian historiographical and literary discourse from the XII to the XIX century, beginning with the aforementioned Chronicle as the locus natalis of Svetopelek and its Croatian Redaction which transformed the king into Budimir, and continuing with the most important authors that included him in their works, namely, Ludovik Crijević Tuberon, Mavro Orbini, Juraj Rattkay, Pavao Andreis and Andrija Kačić Miošić.

Key words: Svetopelek, Budimir, Chronicle of the Priest of Dioclea, Croatian Redaction of the Chronicle of the Priest of Dioclea, Marko Marulić, Ludovik Crijević Tuberon, Mavro Orbini, Juraj Rattkay, Pavao Andreis, Andrija Kačić Miošić